

Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
toimitteita
8

HELSINKI 1987

ISBN 951-95402-8-8

 Etelä-Saimaan Kustannus Oy – Lappeenranta 1987

Otto-I. Meurman

Katsaus Viipurin asemakaavoitukseen

Viipurin seudulla tiedetään olleen asutusta jo 5—6000 vuotta sitten ja jonkinlainen taajama ”Vanha Viipuri” lienee historiallisena aikana sijainnut Monrepon puiston rannalla. Asemakaavoitus on tietenkin silloin ollut täysin tuntematon käsite. Ei sellaiseen viittaavaa toimintaa ole havaittavissa koko keskiajallakaan. Jotakin rakennusten harkittua sijoittelua tietenkin oli olemassa.

Kun Karjalaa valloittamaan tunkeutuneet ruotsalaiset v. 1293 alkoivat rakentaa linnaa Viipuriin karjalaisten jo muutamaa vuosisataa asuttaneelle pienelle saarelleen (asutusta jo 800—900-luvulla), tulivat linnoitustekniset näkökohdat määrääviksi. Saaren korkeimmalle kohdalle rakennettiin P. Olavin torni ja sen ympärille kivinen muuri kallion muotojen mukaisesti. Saarelle tuli asumaan varusväkeä ja käsityöläisiä. Sinne muodostui vähäinen taajama, jonka asukkaat rakensivat itselleen huoneita ympärismuuriin nojautuen. Ne olivat aluksi varmaan puusta turvekattoisiksi tehtyjä ja paloivat tai raivattiin pois, kun linna 1400-luvun puolimaissa Kaarle VIII Bonden aikana eli loistoaikaa. Hänenhän mainitaan rakentaneen linnan niin muhkeaksi, ettei sen vertaista ollut tiedossa. Silloin rakennettiin muuriin liittyvät huoneet kivistä tornista kaakkoon päin siten, että niiden keskelle muodostui suorakaiteinen linnanpiha. Nähtävästi samoihin aikoihin kivimuurin suojaamaa aluetta laajennettiin länsisivulla, niin että luoteiskulmaan tuli laaja suorakaiteinen etupiha kulmatorneineen, varmaan myös puurakennuksineen. Seuraavalla vuosisadalla nämä muurit korvattiin uusilla lounaan- ja koillisenpuolisilla, pohjoispäässä suuren kaaren yhdistämällä muurilla. Asuin- ja työhuoneet olivat aina näihin muureihin kiinni rakennettuja.

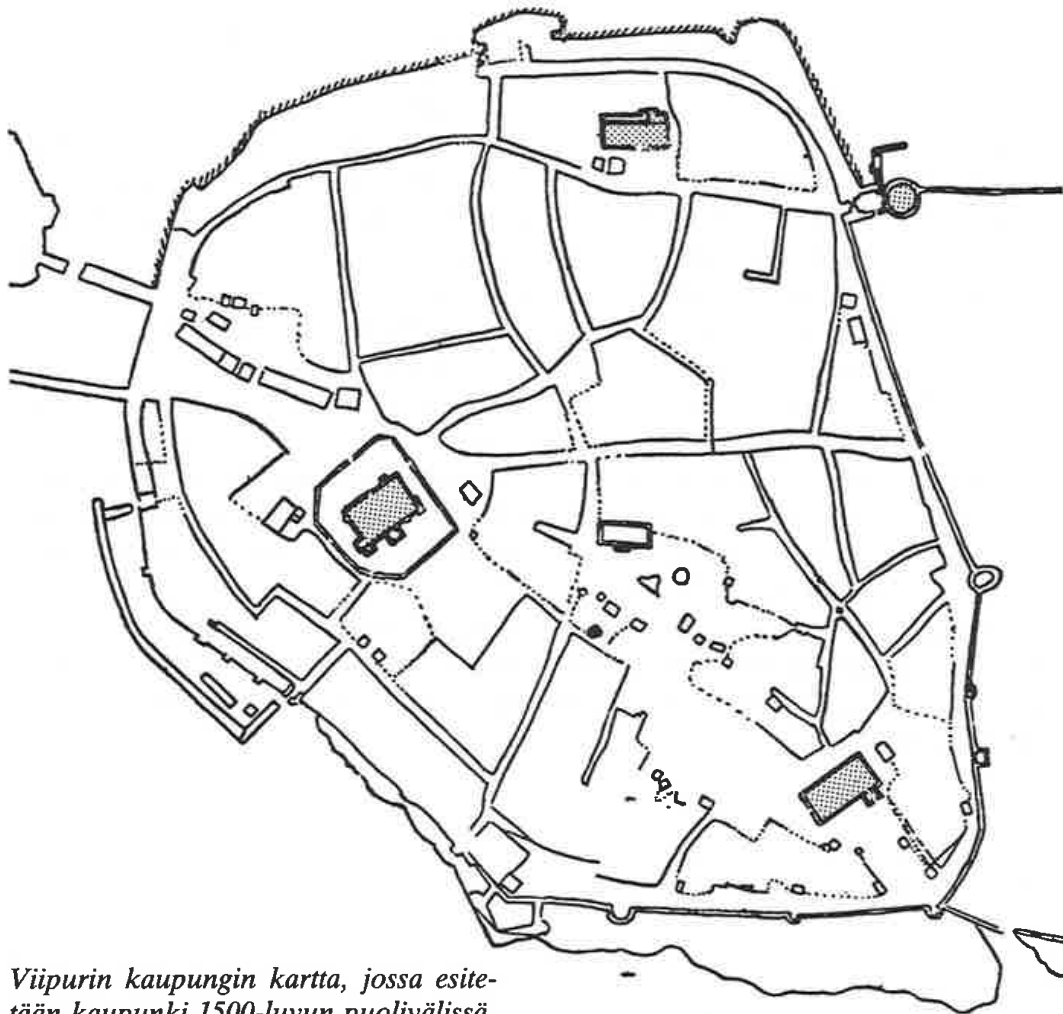
Linnasaarella säilyi asutusta, mutta tunnettuahan on, että jo 1330-luvulla asutus oli hypännyt linnasaaren kaakkoispuolella olevalle niemekkeelle, jonne silloin alkoi muodostua kaupunkia. Sitä kutsuttiinkin Civitas eli kaupungiksi. Se sai kauppaoikeuksia ja v. 1403 niemelle kohonnut asutus sai Eerikki Pommerilaiselta kaupunkioikeudet. Turun silta, joka yhdisti kaupungin linnaan, jatkui sen ohi luoteeseen Siikaniemen alueelle.

Vaikka siis linnasaarella oli eräänlainen kaavoitusjärjestelmä linnoitusmuurien mukaisesti, ei sitä vielä asemakaavoitukseksi voi kutsua. Eikä Viipurin niemeä rakennettaessa mitään kaavoitusta noudatettu. Rakennettiin aluksi niemen kärjestä hevosenkengän muotoisesti tasaisemmille ranta-alueille korkean kallioisen keskuksen jäädessä autioksi. Sinne tuli kuitenkin ensimmäinen luonnonkivestä muurattu raatihuone, mistä saattoi oivallisesti pitää silmällä mereltä saapuvaa uhkaa. Kaupungin muut rakennukset sijoittivat yksityiset porvarit maastoon, kulloinkin paikkaan, mikä kallio-muotojen mukaisesti näytti sopivimmalta. Asukkaat sijoituivat toistensa naapureiksi yhteisen tien, ”kadun”, varrelle. Näin syntyi se ”asemakaava”, joka antoi muodon kaupungille ja sai 1470-luvulla ympärilleen Eerikki Akselinpoika Tottin rakennuttaman kaupunginmuurin. Se oli orgaaninen, elämän ja olosuhteiden laatima, eikä mikään ”kaava”.

Tieverkko oli muodostunut sellaiseksi, että sillan korvasta lähti tie seuraamaan pohjoista rantaa kaakkoon päin Karjalaan, sekä vastaavasti toinen etelään, kaupungin satamaan. Sinne oli rakennettu kaarevuuden mukainen laituri vähäisen siitä erilleen, että vesi laiturin vierellä olisi kyllin syvää sen ajan aluksille. Tiehen oli tullut jyrkkä polvi, ja se jatkui satamasta vähän epämääräisenä kaakkoon asutuksen eteläkulmaan, mistä edelleen saattoi kulkea kauemmas Pantsarlahden rantoja pitkin.

Fantasiapiirros Viipurista, joka kumminkin esittää kaupungin tunnelmaa 1500-luvun puolivälissä.

Viipurin kaupungin kartta, jossa esitetään kaupunki 1500-luvun puolivälissä. Tummennetut rakennukset ovat kirkko ja Pyöreä torni.

Näiden rantaa seuraavien katujen lisäksi kuului katuverkkoon kaksi ristikkäistä katuja, toinen, joka Turun sillalta melko suorana kiipesi niemen korkeimman kohdan yli kaakkoon, ja toinen, kaarteileva, Salakkalahden rannalta kaupunkiniemen poikki merenrantaan. Näiden leikkauspiste asetui lähelle edellä mainittua raatihuonetta. Täten neljään osaan virallisiksi ”kortteleiksi” jakautuneella alueella sivukadut jakoivat maaston rantoja kohti laskeutuvilla kaduilla suorakaidetta tavoitteleviksi pienemmiksi kortteleiksi.

Tässä esitetty kuvaus katuverkosta perustuu J.W.Ruuthin Viipurin historiategoksessa julkaistuun karttaan, joka lienee tehty ennen 1600-luvun alkupuolella toteutettua ”regulariteettiä”.

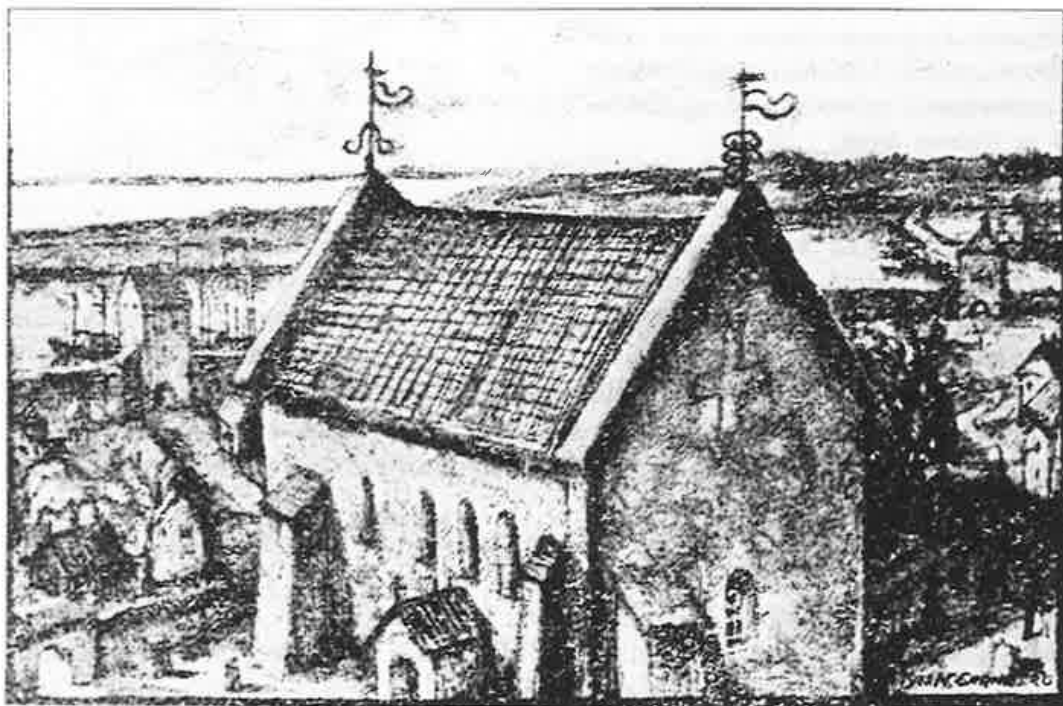
Kartta näyttää, että kaupunkia hallitsi kaksi voimaa: maallinen valta: linna, ja henkinen: kirkko.

Kaupungin yhteys linnaan hoidettiin Turunsillalla, joka sieltä jatkui läntiseen Suomeen, t.s. Turkuun, sillä linnan syntyaikana ei lähempänä ollut mitään matkaan houkuttelevaa päämäärää. Toisena yhteytenä kaupungista linnaan oli nostosilta penkereellään. Kerrotaan myös salmen pohjalle rakennetusta vedenalaisesta salakäytävästä, mikä on ollut nostosillan alustana, sillä linnasaarella esiinkaivetun Suutarintornin pohjalla oli aukko sellaista yhteyttä varten ja kaupungin puolella on ns. Weckroothin tontilla n:o 2 kellarista alas vedenpintaan ulottuva porras.

Kirkko, joka lieene aluksi ollut puinen, sijoitettiin myöhemmin paikalle, missä ensin oli ollut dominikaanien luostarirakennuksia. Siellä se jo 1400-luvulla varmaan kohosi upeaksi katedraaliksi, maiseman kohokohdaksi. Se valmistui v. 1493. Sen pohjoisseinä tuli muodostamaan päätteen kapeahkolle torille, joka kohoutui Turunsillan korvasta kirkolle saakka. Vierelleen kirkko sai korkean tornin, joka kuitenkin ei kuulunut kirkolle, vaan oli kaupungin tähystystorni, myöhemmin, ja yhä edelleen, aikaa näyttävine kelloineen.

Katolinen uskonto oli tuonut mukanaan luostarilaitoksen. Paitsi jo mainittua dominikaaniluostaria oli Viipurissa myös fransiskaaniluostari. Niiden kirkot jäivät vaatimattommiksi, kuten kerjäläismunkistojen säännökset vaativatkin.

Piirros vanhasta Tuomiokirkosta, jollaisena se luultavasti on ollut 1600-luvulla.

Mustainveljesten kirkko, joka oli jättänyt paikkansa Tuomiokirkolle, rakennettiin keskiaikaisen kaupungin eteläisimpään kulmaan, missä se edelleenkin sijaitsee oltuaan vuosisatoja, uskonpuhdistuksen ajoista alkaen Viipurin suomalaisen seurakunnan ja maalaiskunnan kirkkona, Isonvihan jälkeen 1790-luvulle saakka ainoana luterilaisena kirkkona Viipurissa. Sekin oli aluksi puusta, mutta kun se oli palanut v. 1477, se rakennettiin uudestaan valmistuen v. 1481. Silloin se aikalaisiltaan sai ikuisuuden arvon: ”opus aeviternum”. Se näkyi kauas merelle päin. Sen alkuperäisestä asusta sekä ulkoa että sisältä on säilynyt kuvia.

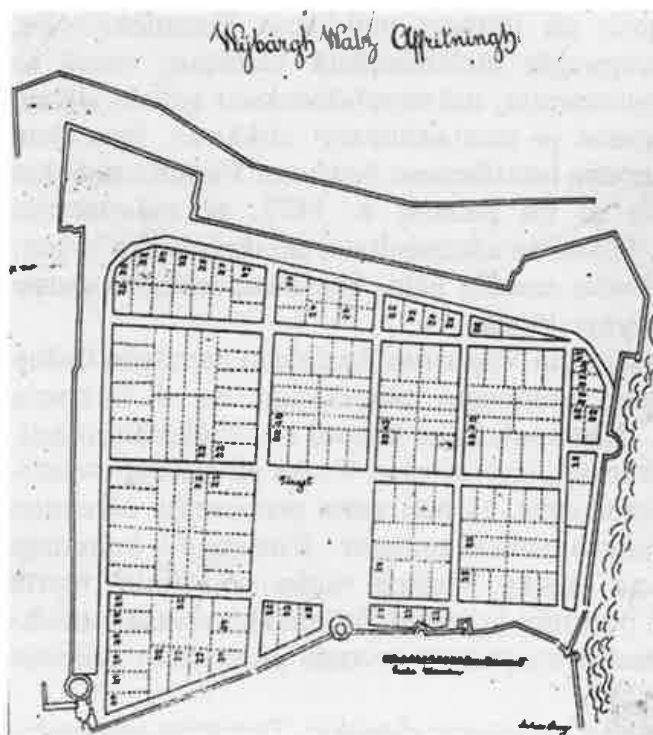
Harmaiden veljesten kirkko sijoittui Viipurista Karjalaan menevän kadun varrelle Karjaportin läheisyyteen kaupungin itänurkkaan. Se oli kirkoista vaatimattomin ja lyhytikäisin. Uskonpuhdistus kohteli sitä säälimättömästi. Kirkon valta oli, kuten voimakastahtoinen Kustaa Vaasa oli määrätietoisesti suunnitellutkin, siirtynyt kuninkaalle, ja hän antoi porvareille oikeuden ottaa siitä kiviä kaupunginmuurin vahvistamiseen. Kirkko eli kuitenkin vielä jollain tavoin Isoonvihaan saakka, vieläpä vähän sen ylikin, mutta 1730-luvulla se raunioituneena purettiin ja joutui jättämään maansa tonteiksi. Katolisena aikana se oli luettu kaupungin arvossa pidettyihin julkisiin rakennuksiin.

Kaupunki oli kasvaessaan vähitellen käynyt ahtaaksi. Tarvittiin asutusalueen laajennusta, mistä seurasi, että kuningas Erik XIV v. 1562 lähetti Anders Målare -nimisen rakennusmestarinsa Viipuriin, sen jälkeen kun hän ensin oli hoitanut saamansa tehtävät Virossa. Viipuriin tultuaan hän suunnitteli kaupungin kaakkoissivulle Sarvilinnoituksen, suorakaiteisen jatkoon kaupungin muureille sovittaen sen kulmiin linnakkeet, Äyräpään ja Pantsarlahden bastionit. Niiden rakentamisen suoritti Johan de Mess, joka myös huolehti niiden sisäpuolisen asutusalueen järjestämisestä. Täten syntynyttä uutta kaupunginosaa alettiin kutsua Valliksi. Sinne tuli kortteli-ruudusto ja avara tori vanhan osan Yläkadun jatkeeksi vedetyn suoran kadun merenpuoliselle sivulle. Alueelle saatiin 182 uutta tonttia, mitkä pian tulivat rakennetuiksi. Näin oli Viipuri saanut ensimmäisen asemakaavansa. Se oli myös ensimmäinen toteutettu asemakaava Suomessa.

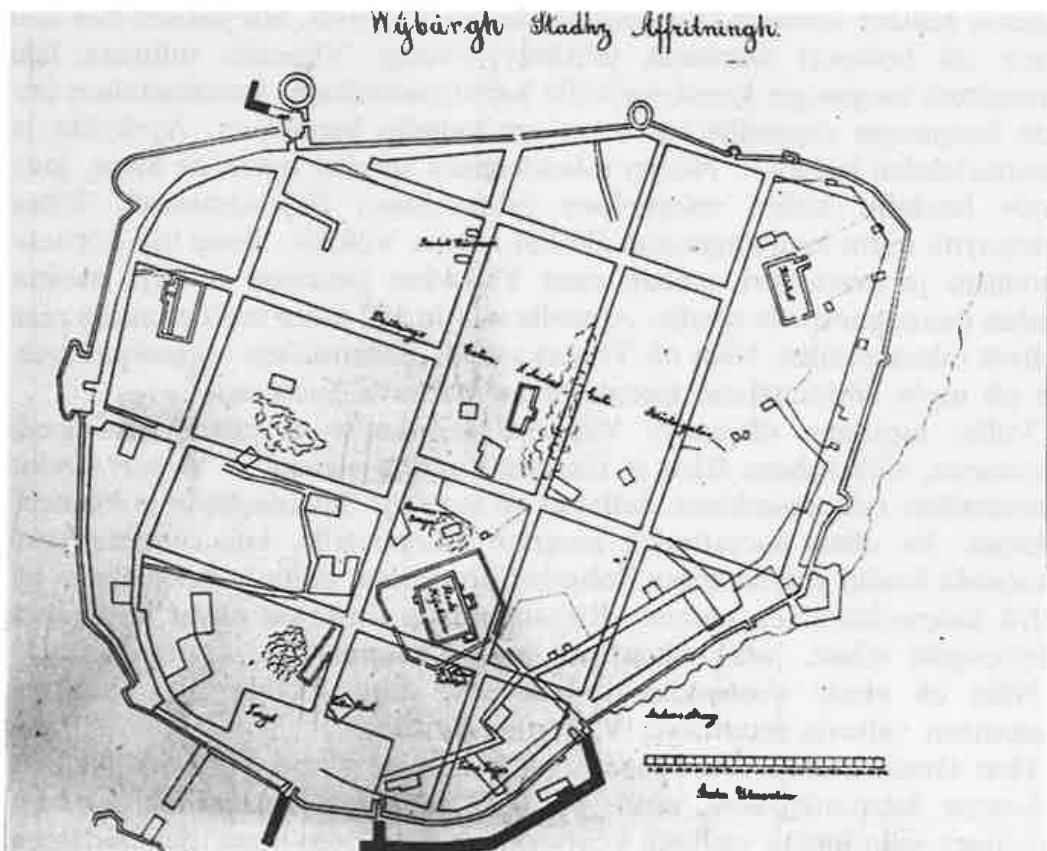
Vallin tuottama väljennys Viipurin asutukselle ei näytä kauaakaan auttaneen, sillä Juhana III:n ja Herttua Kaarlen aikana oli Viipuri saanut ensimmäiset esikaupunkinsa. Sellaiset oli syntynyt Siikaniemelle ja Pantsarlahteen. Ne olivat suojattomia muurien ulkopuolella, kun sensijaan itse kaupunki kuului yhtenä niihin Pohjois-Euroopassa, joilla jo keskiaikana oli selvä kaupunkimainen olemus. Esikaupunkien asukkaat olivat kotimaista köyhempää väkeä, jotka aiheuttivat huolta kaupungille.

Näin oli eletty vuosisadan vaihteeseen, tultu 1600-luvulle, joka toi mukanaan valtavia muutoksia Viipurin elämään.

Heti tämän uuden vuosisadan alkukymmeninä sattui kaksi peräkkäistä tuhoavaa kaupunkipaloa, ensin v. 1627 ja sitten seuraavana vuonna. Edellinen palo hävitti melkein kokonaan vanhan kaupungin, jälkimmäinen

Sarvilinnoitus 1550—
1600-luku. Alla: regulari-
teetti 1650—1700-luku.

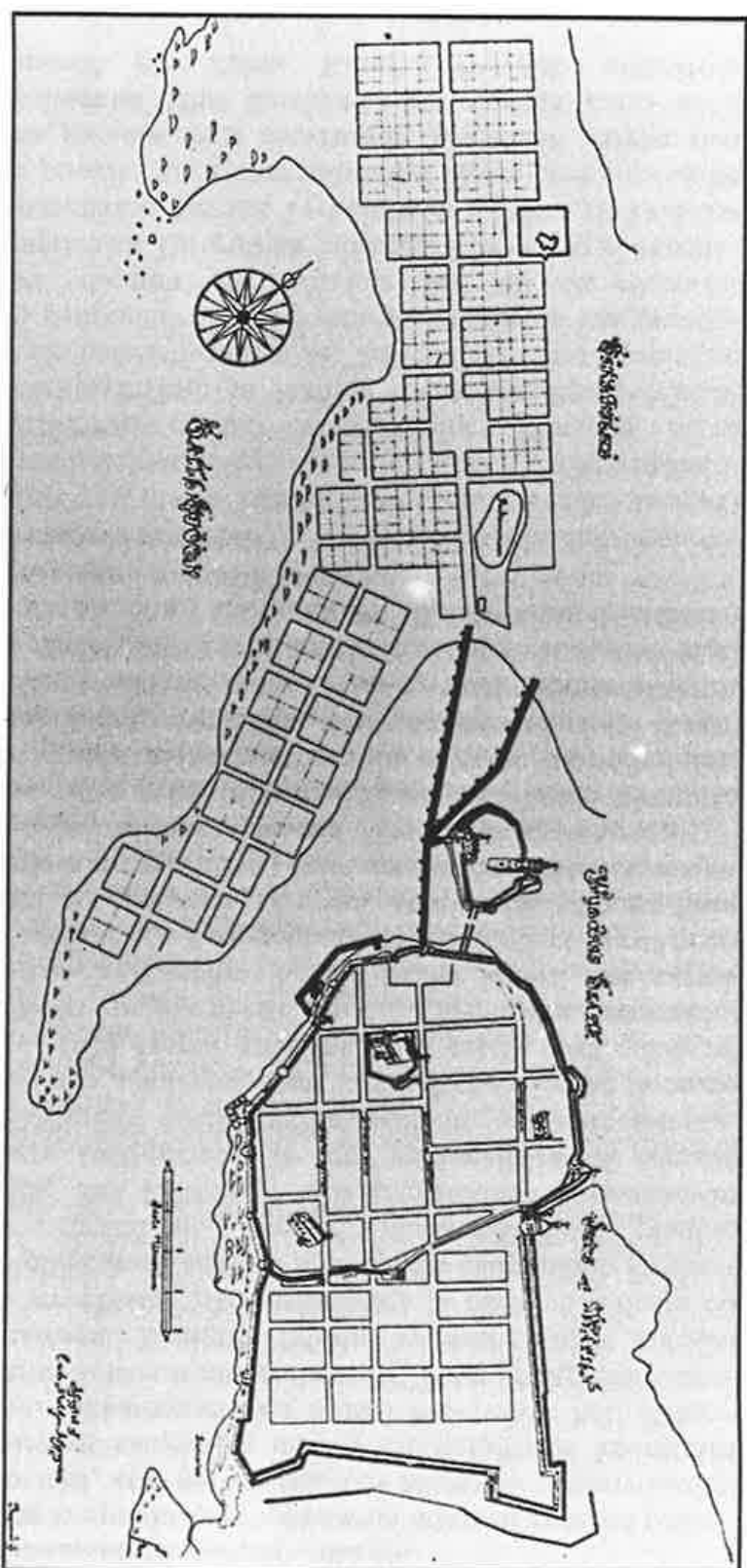
myös Vallin ja osan Siikaniemen esikaupunkiakin.

Palon jälkeen alkoivat kaupunkilaiset rakennella talojaan entisten paikalle, mutta Maistraatti oivalsi, että nyt oli tilaisuus toteuttaa järjestyneempi rakentaminen, joka turvaisi kaupungin uusilta suurpaloilta ja kaunistaisi kaupunkia. Parannusten aikaansaamiseksi kutsui Maistraatti heti jälkimmäisen palon tapahduttua Saksasta muurarimestari Peter Holtgrefin valvomaan uudelleenrakentamista. Kruunun taholta vaadittiin myös katujen levenyttämistä. Katujen leveyksistä, päällystämisestä ja puhtaanapidosta oli jo 1300-luvulla Björkö-oikeudessa annettu määräyksiä kaupunkien järjestelystä puhuttaessa, mutta tuntuu siltä, kuin olisi nämä määräykset piankin unohdettu. Käsitys siitä, että kaupungit olisi järjestettävä asemakaavan mukaan, vahvistui vasta 1600-luvulla, ja että valtiovallalta oli saatava vahvistus sille. Mitä Holtgrefin avulla saatiin toimeen, on tuntematonta.

Viipurille alkoi sitten uusi aikakausi, kun kreivi Pietari Brahe Suomen kenraalikuvernöörinä v. 1638 saapui kaupunkiin ja totesi, että siellä oli toimeenpantava täydellinen "regulariteetti", ts. uusittava koko katuverkko suorakulmaisen ruuduston mukaiseksi. Kreivi Brahe lähetti sitä varten Viipuriin Tukholman ensimmäisen kaupungininsinöörin Anders Torstenssonin. Hän oli Värmlandista kotoisin, ei ollut suorittanut yliopistollisia tutkintoja, kuten useimmat maanmittarit, vaan ainoastaan käynyt kymnaasin, mutta oli Strängnäsissä väitellyt aiheesta "De statu ecclesiastico".

Regulariteetin katuverkkoa suunniteltaessa koetettiin välttää olemassa olleiden kivitalojen leikkausta, mutta muuten niitä ei enempää huomioitu, kuten näkyy esim. Tuomiokirkon kohdalla. Sen sivujen suunta jäi diagonaaliseksi tontillaan. Tämä loistava pyhäkkö sai tyytyä sijaintiin mitättömässä katuristeyksessä. Mustainveljesten kirkko sensijaan sai aukion sekä eteensä että pohjoissivulleen. Sen hautausmaana käytetty viistoasentoinen tontti sai pitää muotonsa (vrt. viereistä sivua).

Vanha Turunsillalta nouseva tori hävisi ja korvattiin uudella suorakulmaisella umpinurkillä kehystetyllä torilla Turunsillan akselissa saaden taustakseen Torstenssonin suunnitteleman tiilistä muuratun kaksikerroksisen raatihuoneen, jonka kellarikerrokseen tuli tavanmukainen oluttupa, missä porvarit pohtivat päivänkysymyksiä ja laativat liikesopimuksia asiakkaitaan. Torille kohosi myös päävartiorakennus. Tori suunniteltiin kaupungin juhlavimmaksi paikaksi kaupunkiin Länsi-Suomesta saapuvien vastaanottajaksi. Torin varrelle sai rakentaa vain kivitaloja. Sen tuli olla edustava. Torin keskilinjasta suunniteltiin Turunsillan jatkeeksi kaupungin pääkaduksi tarkoitettu Kuningattarenkatu niemen korkeimman kohdan yli kaakkoa kohti. Sen molemmille puolille tuli samansuuntaiset kadut, merenpuolelle kaksi ja Salakkalahden puolelle yksi suoristetun Karjalaan vievän tien paikalle. Kuningattarenkadulta lähti Salakkalahden rantoja kohti neljä jyrkkää poikkikatua, merelle päin kolme. Katujen leveydeksi määrättiin 8 1/2 m.

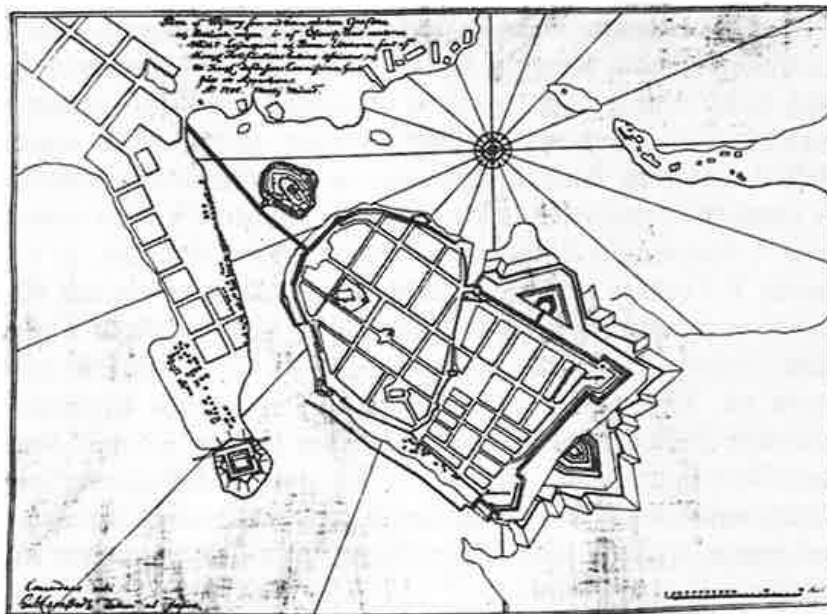
Erik Aspegrenin karta, jossa kaupungin keskusta ja Siltaniemen esikaupunkialue kaavoitettuna.

Kadut joutuivat monissa kohdin pahasti kallioisille kohdille. Kalliota oli louhittava. Se tapahtui jo Hannibalin Roomaan tunkeutuessa käytetyin keinoin: sytytettiin valtava rovio murrettavalle kohdalle ja sen sammuttua kaadettiin vettä kalliolle, joka silloin mureni soraksi. Kaduille annettiin nimet.

Regulariteetti ei suinkaan miellyttänyt asukkaita, jotka olisivat halunneet saada pitää tonttinsa ennallaan, olihan monissa holvattuja kellareitakin. Moni perhe menetti perintötonttinsa ja sen oli tyydyttävä uuteen toisessa ympäristössä. Porvari, joka oli aamulla herännyt vuoteessaan, havaitsi illalla talonsa revityksi. Syntyi riitoja ja korvausvaatimuksia. Oli asetettu erityinen rakennuslautakunta ja rakennuspormestari, joksi oli nimitetty Johan Cröell. Kaupungille oli myönnetty tuulaakiveron tuotto ja osa aksiiisituloista. Ne, jotka kieltäytyivät tottelemasta regulariteetin johdosta annettuja käskyjä, saivat vankeusrangaistuksia.

Regulariteetti ulotettiin Vallin osaan ja Siikaniemellekin, kuten näkyy Anders Strengin kartoittamasta Vallinosasta ja Erik Aspegrenin kaupunkisuunnittelusta, jossa Siikaniemi oli mukana. Valliin oli varattu 50 x 60 sylen suuruinen tori. Pansarlahteen ei regulariteettiä ulotettu ja Tervaniemellä tuli nähtävästi rakennetuksi vain merenpuolinen osa. Yleisenä sääntönä oli pidetty sitä, että autiot tontit oli rakennettava kolmen vuoden kuluessa. Näyttääkin siltä, että regulariteetti oli saatu pääpiirteissään toteutuksi ruotsinvallan aikana. 1600-luvun viimeiset vuosikymmenet näyttävätkin olleen Viipurin loisteliaimpia aikoja. Sellaisen kuvan on ainakin Erik Dahlberg panoraamassaan halunnut jättää jälkimaailmalle, varmaan liioitteluna. Joka tapauksessa Viipuri oli saanut muodon, joka sillä säilyi 1860-luvulle saakka.

Viipurin kartta vuodelta 1706.

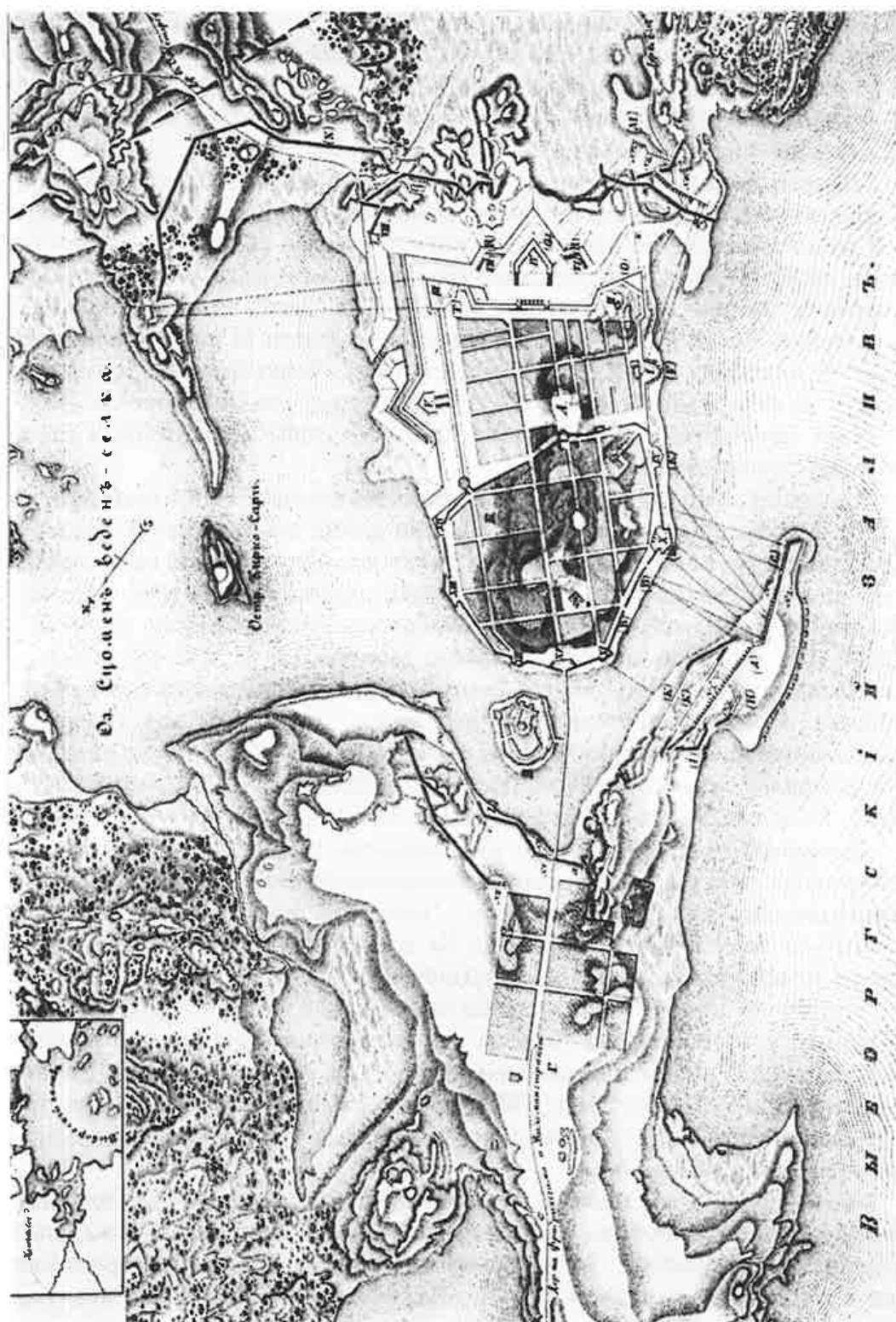

Viipurin kulta-aika loppui Isoon vihaan. V. 1710 tsaari Pietari onnistui valtaamaan Viipurin, josta siten tuli venäläisten rajakaupunki. Hänen lähestyessään olivat asukkaat itse polttaneet Siikaniemen puisine kirkkoineen, ja piirityksessä tuhoutui Tuomiokirkkokin niin pahoin että kaupunkilaiset jättivät sen pois luettelostaan, johon oli merkitty ne rakennukset, jotka asukkaat halusivat pitää ominaan. Tsaarihan ottikin sen sitten omaksi kirkokseen, jollaisena se palveli 1780-luvulle saakka, jolloin venäläiset rakensivat itselleen Preobraženskin katedraalin.

Viipurin valtauksessa oli kaupunki kärsinyt monia vahinkoja. Vallin osa oli tuhkaläjänä ja Pantsarlahden esikaupungista ei ollut jälkeäkään. Jatkeeseen tuho sai kaupunkipalon v. 1738. Se turmeli Eerikki Akselinpojan Viipurin niemen poikki rakentaman muurin vanhan osan ja Vallin välillä siinä määrin, että koko tämä kaakkoinen muuri purettiin. Sen paikalle muodostui eräitä tontteja. Mm. Thessleff-suvun perintötontti pääsi laajentumaan. Andreaantorni jäi raunioituneena erään uusitun tontin pihanpuolelle. Myöhemmin sitä vielä purettiin, jäi vain kellareita jäljelle.

Oltuaan ennen Ruotsin etuvartija venäläisiä vastaan, Viipuri nyt sai päinvastaisen tehtävän venäläisten rajalinnoituksena. Tämä johti uusien linnakkeiden rakentamiseen palaneen Siikaniemen alueelle. Sinne ruvettiin rakentamaan mahtavaa linnoitusjärjestelmää, Tervaniemen harjanteen tyvestä merenrannalta kaarena rantaan linnasaaren pohjoispään vastapäätä. Tämä valtava työ valmistui keisarinna Annan aikana ja sai nimekseen Pyhän Annan Kruunu. Täysin valmistuttuaan siihen tuli kuulumaan neljä vahvaa bastionia edessä olevine syvine vallihautoineen ja redutteineen. Ikivanhaa maantietä varten siihen oli avattu "Haminan portit" ja, sitten kun Neitsytniemi oli tullut asutuksi, portti sinnekin vievälle tielle. Linnoituslaitteiden ulkopuolelle jätettiin 200 sylen laajuinen rakentamattomana pidettävä palta.

V. 1738 tapahtunut kaupunginpalo toi mukanaan suuria muutoksia Vallin kaupunginosaan. Kruunu lähetti sinne majuri Albrechtin, joka heti ilmoitti, että koko Vallin alue otetaan sotilastarkoituksiin. Sinne ruvettiinkin heti rakentamaan kasarmeja, joista kolme säilyi siellä meidän aikoihimme. Neljäs, lähinnä Katariinankatua, sen koillissivulla purettiin myöhemmin ja muutettiin puistoalueeksi. Samaan vauhtiin Valliin rakennettiin "Schuhlhaus", kaupungin koulutalo, Paraatikentän alueelle, ja v. 1741 ylikomendantti V.Fermor rakennutti Katariinankadun ja Uuden Raatihuoneentorin kulmaan puurakenteisen kauppahallin ("gostinnijdvor") venäläisille kauppiaille. Onneksi Albrechtin ajatus pelkästä sotilasalueesta ei toteutunut. Kun myös vv. 1741—43 yksi linnoitusväen rykmentti siirrettiin Haminaan, jäi tulevalle Paraatikentälle avointa tilaa, ja kun Uuden Raatihuoneen torin varrelle rakennettiin ehkä v. 1784 puusta kaksikerroksinen "Punaiseksi Kaupungintaloksi" kutsuttu uusi Raatihuone, alkoi tämäkin tori hahmottua. Rakennus sijoittui samalle paikalle, mihin myöhemmin kohosi meidänkin aikainen kaupungintalo.

Kaupunki ja sen ympäristö vuonna 1710.
Kuvailain: Viktor Dmitriew.

Vanhassa, ent. Linnoituksen osassa tapahtui v. 1738 jälkeen sellainen asemakaavallinen muutos, että vähitellen avattiin Vahtikellon- ja Keisarin-kadun väliin ”Haakoninportin poikkikatu”, joka vanhan Tuomiokirkon tontin lounaiskulmasta suuntautui satamaa kohti siirrähtäen sitä lähemmäksi tultuaan hieman kaakkoisemmaksi.

Viipurin asemakaavoitukseen liittyi Neitsytniemen esikaupungin synty. Siellä oli vain ollut yhden torpparin mökki sekä muutama siikaniemeläinen oli sinne asettunut menetettyään tonttinsa palossa ja linnoitustöiden alta pois. Mutta kun v:n 1738 palo vielä oli vaikeuttanut asunto-oloja, annettiin raatimies Jörgen Nahtille tehtäväksi järjestää uusia esikaupunkialueita, toisen luoteiseeseen Neitsytniemelle suomalaisia varten ja toisen Kannakselle vievän maantien varrelle venäläisille. Tämä kansallisuuksia eroitteleva ajatus ei tietenkään ajan oloon täysin täyttynyt, osaksi kuitenkin.

Naht suunnitteli Neitsytniemelle kadut ja tontit semmoisina kuin ne meidän päiviimme säilyivät.

Kun asutus Neitsytniemellä joutui suojaamattomaksi vallitusten ulkopuolelle, ei se sotatilanteessa saanut olla vihollisella tukikohtana. Päinvastoin sodan uhatessa koko esikaupunki oli poltettava. Sen vuoksi ei rakennuksille saanut tehdä kivijalkaakaan. Salassa niitä kumminkin oli tehty johonkin taloon, ja estetty näkyvistä puulaudoituksella. Neitsytniemellä ja Pikiruukissa, joka samoihin aikoihin oli saanut asutusta, oli v. 1812 163 rakennettua tonttia, niistä parikymmentä Pikiruukissa. Neitsytniemestä tuli suosittu, hieman puutarhakaupunkimainen asuntoalue. Erikoisesti sen rantatontit puutarhoineen houkuttelivat sinne rikkaitakin porvareita ja virkamiehiä. Merenrannalle alueen eteläkulmaan tuli myöhemmin, 1800-luvun alkupuolella, kauppias Heynon istuttama puutarha terveyskylpylöineen.

Asemakaavan hallitseva aihe oli koillisesta lounaaseen ulottuva leveä Palotori ja sen kapeneva jatko Konstantininkatu. Sen keskellä oli pieni hautausmaana säilynyt ympyrä-alue, jonne oli mm. haudattu Anhaltin herttua ja Weckrooth-suvun jäseniä. Se oli vihitty v. 1773 ruotsalais-saksalaisen luterilaisen seurakunnan käyttöön.

Suurimman alueen Neitsytniemellä lohkaisi itselleen suuri sotilashospitaali niemen pohjoiskulmassa. Sillä oli oma venäläinen kirkkonsakin ja siihen kuului lukuisia suuria puurakenteisia taloja. Se oli siirretty sinne Pietarin esikaupungin kaakkoispäästä 1780-luvun alussa. Eriskummallisuutena mainittakoon, että Neitsytniemelle oli v. 1758 perustettu Suomen ensimmäinen suomalainen kansakoulu.

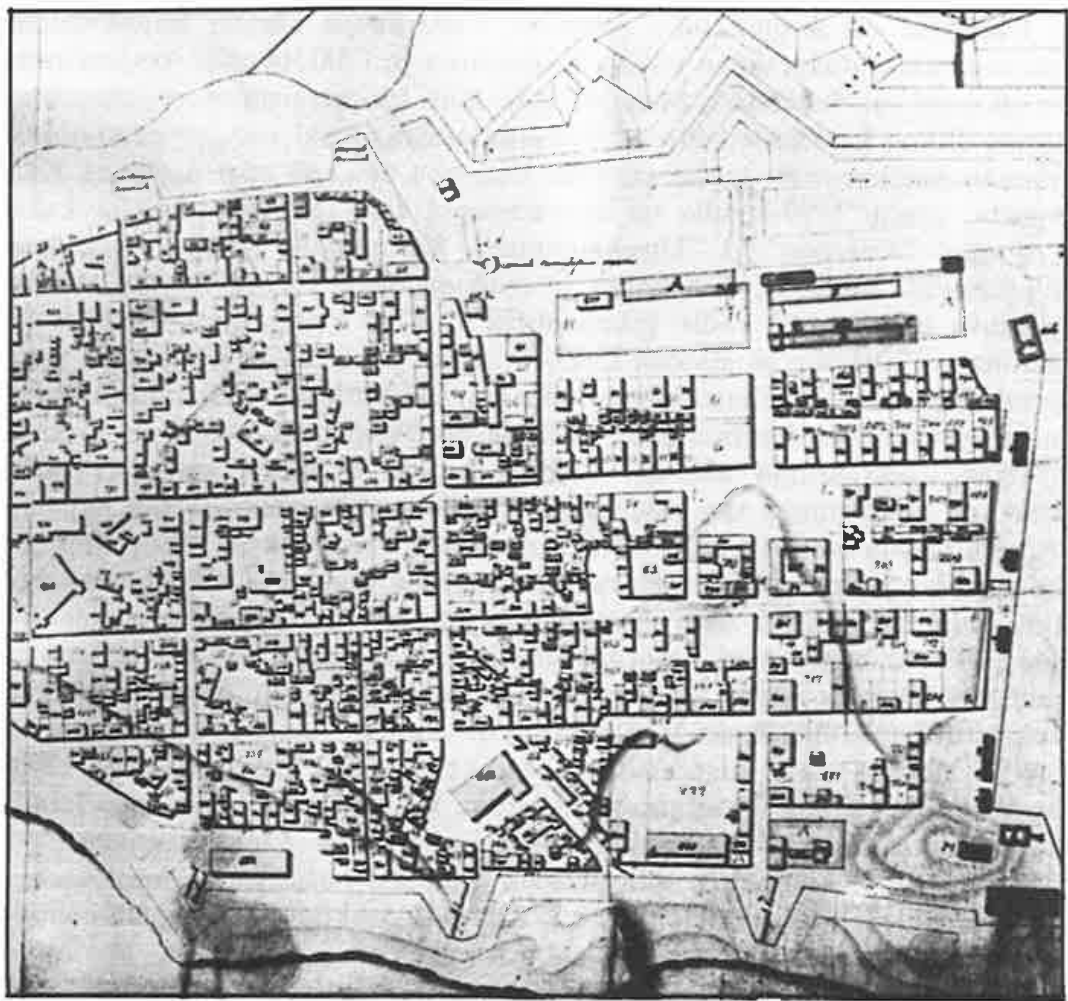
Neitsytniemeltä ei mennyt mitään siltaa Sorvalinsaarelle, ennenkuin parooni Paul Nicolay sinne paalutti esikaupungin ja luovutti tontit vuokralle vähävaraiselle väestölle. Sorvalinsaari kuului Monrepoon sääntöperintötilon tiluksiin. Tämä tapahtui 1880-luvulla. Syvästi uskonnollisena ihmisystävänä hän halusi täten auttaa köyhän väestönosan asutokysymystä.

Kaakossa oli Kannakselle johtavan Pietarintien äärelle muodostunut esikaupunkiasutusta ilman mitään kaavoitusta jo 1700-luvulla. Asujamistosta oli suuri osa venäläisiä. Maantie sinne lähti kaupungista ruotsalais-saksalaisen kirkon kaakkoisrivulta ns. Pietarinportilta Salakkalahden pään ohitse vanhan hautausmaan tuolle puolelle kaartuen etelässä edessä olevaa Kili-vuorta, jonne 1790-luvulla oli muodostunut tien oikealle puolelle kaksi korttelia: "Kilivuori" ja "Uusikaupunki". Vasemmalle sivulle syntyi tien suuntaiseksi neljä ns. Likakatua ja siitä edelleen Revonhantään saakka ulottuva esikaupunki. Sille rakennettiin v. 1796 valmistunut kreikkalais-katolinen "Virkistävän lähteen kirkko", alttari pyhitetty P. Eliakselle, josta myöhempi nimitys "Eliaan kirkko". Kirkko tuli korkealle hiekkaharjulle, ja se sai ympärilleen hautausmaan. Sitä oli edeltänyt vaatimaton puukirkko.

Itään suuntautunut maantie kääntyi kirkon kohdalta suoraviivaisena kaakkoa kohti, missä sen vasemmalle sivulle v. 1792 rakennettiin Kristian Adrian Ladon lahjoittamilla varoilla kivinen kaksikerroksinen köyhäinhuone (meidän aikamme Lääninsairaalan kaukaisin rakennus). Sitä vastapäätä tien oikealla sivulla, siitä kivenheiton päässä oli Rjasanin rykmentin suorakaiteen muotoinen kasarmikortteli. Esikaupungin takana oli suuria puutarhoja, joita itselleen olivat perustaneet kuvernööri Engelhardt sekä eräät korkeat sotilashenkilöt. Kuuluisin oli Aninan puisto maantien vasemmalla puolella. Sen oli perustanut varakuvernööri von Neidhardt 1780-luvulla, sinne ilmestyi kartanorakennuskin. Pietarintieltä johti sinne lehtokuja. Puisto ulottui Papulanlahden rantaan. Se oli n. 7 ha:n suuruinen. V. 1838 se saatiin kaupungin omistukseen yleiseksi puistoksi ravintoloiheen, keilaratoineen ja venevalkamineen. Kaupunginarkkitehti Leszig laati suunnitelmat käytäviä, kanavia ja lammikoita varten. Puita istutettiin. Myöhemmältä ajalta on kivipiirros, joka näyttää kauniin kaarisillan kapean kanavan kohdalla sekä vierellä kasvavat vehmaat lehtipuut. Puistosta muodostui ihana virkistyspaikka kaupunkilaisille. Siellä oli sijainnut sotilashospitaalin kirkko, joka oli, kuten edellä on kerrottu, siirretty Neitsytniemelle. Puisto tuhoutui seuraavalla vuosisadalla, kun rautatie rakennettiin Riihimäeltä Viipurin kautta Pietariin.

Katariina II:n aika oli Viipurille erittäin merkitsevä. Porvaristo oli vaurastunut, mikä näkyi siinäkin, että oli alettu rakentaa kivitaloja ja huomattavia julkisia rakennuksia. Valistusajan hallitsijana hän kiinnitti huomiota kaupunkien rakentamiseenkin. V. 1783 hän oli käynyt tutustumassa Suomalaiseen kuvernementtiinsä, mikä v. 1797 johti "Suomalaisen kuvernementin kartaston" julkaisemiseen. Siihen sisällytettiin julkisivujen mallipiirustuksia, joita oli käytettävä uudisrakennuksia tehtäessä. Hänen aikanaan v. 1764 perustettiin Viipuriin myös kuvernementin arkkitehdin virka, jonka haltijaksi tuli arkkitehti Johann Brockmann.

Tarkoituksena oli luoda Vallin alueelle juhlava yleisten rakennusten keskittymä. Tätä auttoi osaltaan v. 1793 sattunut tulipalo. Mutta jo aikaisemmin oli Uutta raatihuoneen toria hahmoteltu. Sinnehän oli jo

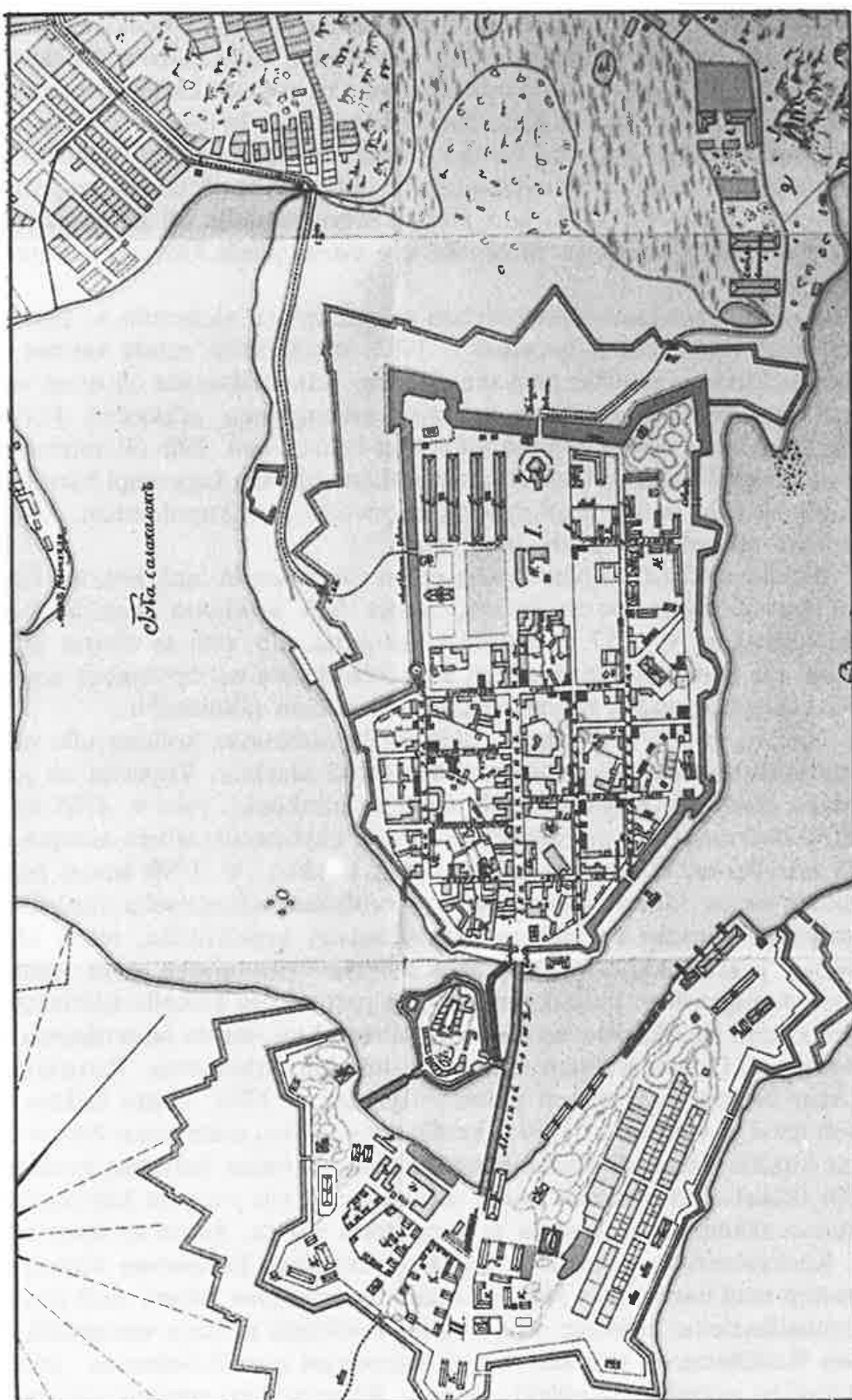

Karttaote Viipurin keskustasta 1700-luvun puolivälin jälkeen. Kuten kartta osoittaa, on kaupunki rakennettu täyteen pientaloja.

Kuvalaina: Viktor Dmitriew.

rakennettu edellä mainittu Punainen kaupungintalo. Mutta käskynhaltijajärjestelmän käyttöön otto vaati enempää. Käskynhaltijalle oli rakennettava arvonmukainen palatsi, meidän aikamme Hovioikeuden talo. Se rakennettiin vuosien 1779—84 aikana, turmeltui v. 1793 suurpalossa, mutta korjattiin heti. Sen suunnittelijasta ei ole tietoa, mutta sen kunnostamisen palon jälkeen suoritti arkkitehti Brockmann.

Suurpalo puhdisti Vallin alueen lukuisista aikaisemmista rakennuksista. Siellä oli ollut sotaväelle kuuluvia kivisiä kasarmeja, upseerien asuntoja, varastorakennuksia ym., jotka palon jälkeen saivat väistyä. Alueelle laadittiin kuvernööriksi nimitetyn Carl von Günstelin johdolla uusi asemakaava, jota tuli hallitsemaan kaksi aukiota, Paraatikenttä ja Uusi Raatihuoneentori. Ne saivat lopulliset muotonsa. Niiden äärille oli tarkoitus rakentaa ylväitä julkisia rakennuksia.

Kaupunki 1700—1800 -luvun vaihteessa.

Venäläiset olivat jo aiemmin hyljänneet v. 1738:n palossa vaurioituneen Viipurin Vanhan Tuomiokirkon, käyttäneet väliaikaisesti Neitsytmiemen Hospitaalikirkkoa, mutta aikoneet rakentaa uuden kirkon vanhan Tuomiokirkon paikalle. Tätä ei Katariina II kuitenkaan hyväksynyt, vaan oli jo v. 1786 määrännyt, että uusi kirkko oli rakennettava Uuden Raatihuoneentorin alueelle vastapäätä kaupungintaloa, joka myös oli uudelleen paikalleen kivistä rakennettava. Kirkon kummallekin puolelle oli aikomus rakentaa taloja kuvernööreille ja virastoille. Ne aikeet jäivät kuitenkin toteuttamatta.

Uuden venäläisen tuomiokirkon rakentaminen aloitettiin v. 1787. Se oli melkein valmis palon syttyessä v. 1793, vahingoittui, mutta vauriot korjattiin ja kirkko valmistui pian sen jälkeen. Rakentamisella oli omat vaiheensa. Sen piirustukset laati kuuluisa pietarilainen arkkitehti N.A.Lvov. Esiluonnoksia sille oli tehnyt arkkitehti Brockmann. Sillä oli neliön muotoinen kupolin kattama keskus ja sen jatkona hieman kapeampi kuoriossa sekä kummallakin sivulla puolipyöreät huonetilat puolikupoleineen. Ulko-oven edessä oli pylvästö päätykolmioineen.

Vähän matkan päähän kirkon eteen rakennettiin mahtava, korkea torni ja sen alaosaan porttikäytävä, jonka läpi kirkkoon menijät kulkivat. Myöhemmin, v. 1817, jatkettiin kirkkosalia niin, että se ulottui torniin ja torni sai kummallekin sivulleen kaksikerroksiset neliöpohjaiset huonetilat. Kirkosta tuli uuden monumenttaalisien aukion dominantti.

Nelisen vuotta myöhemmin alettiin Paraatikentän koillisivulle rakentaa saksalais-ruotsalaiselle seurakunnalle omaa kirkkoa. Viipuriin oli jo 1600-luvun puolivälissä syntynyt saksalainen seurakunta, joka v. 1735 sai oman kirkkoherransa, mutta joutui kirkkonaan käyttämään silloin ainoata yhteistä luterilaista, entistä Mustainveljesten kirkkoa. V. 1790 heräsi kuitenkin ajatus oman kirkon rakentamisesta ruotsalais-saksalaiselle väestölle. Sen paikaksi haluttiin Paraatikentän koillisivun keskikohtaa, missä oli pieni vapaa paikka kahden valliportin välillä. 1793-vuoden palo poltti pois molemminpuoliset puurakennukset, ja niin saatiin kirkolle riittävästi tilaa. Arkkitehti Brockmann laati sillekin piirustukset, mutta pietarilainen valtioneuvos G.F. von Veldten teki niihin joitakin tarkistuksia. Peruskivi ennätettiin laskea juuri ennen palon syttymistä v. 1793, mutta kirkko saatiin valmiiksi ja vihittiin v. 1799:n kesäkuussa saaden nimekseen Pietari-Paavaliin kirkko. Näin oli Paraatikenttäänkin saanut oman juhlanan korostuksen. Oli lisäksi ollut aikomus saada sen kummallekin puolelle kaksikerroksiset yleiset rakennukset, koulua ja konsistoria varten, mutta se toive raukesi.

Käskynhaltijan palatsin ja kahden aukioitaan hallitsevan kirkon lisäksi saatiin tänä harvinaisen julkisen rakennustoiminnan aikana vielä kaupungin kunnallisellekin elämälle uusi tyyssija venäläistä kirkkoa vastapäätä Punaisen Raatihuoneen paikalle. Se oli kaupungin uusi Raatihuone, joka antoi edessään avatulle aukiollekin nimen. Rakennuksen suunnittelijasta ei ole tietoa. Talo sai arkkitehtonisesti erittäin onnistuneen ulkonäön. Siitä tuli

Alkoii sitten uusi vuosisata, 1808—09:n sota ja Suomen liittäminen Venäjään autonomisena suuriruhtinaskuntana. Viipurin tehtävä rajalinnoituksena päättyi, se sai elää rauhassa kauppa- ja satamakaupunkina. Mars antoi sen elää rauhassa Mercuriuksen ollessa kaupungin suojelijana. Saattoi

155

syntyä sellainen kauppahuone kuin Hackmannien, joka tunnettiin Juutiraumankin ulkopuolella. Vahinkoa tuottivat kuitenkin kaupunkipalot. Sellaisia tapahtui vv. 1817 ja 1834. Edellinen poltti Paraatikentän ja Mustainveljestenkadun välillä olevan korttelin kokonaan, jälkimmäinen Harmaidenveljestenkadun molemmat sivut sekä kadun päätteenä olevat paritonttia Katariinankadulla. Pian ne oli uudelleen rakennettu. Näkyvä muutos maisemassa oli Mustainveljesten kirkon keskiaikaisen muodon muuttaminen klassisistiseksi arkkitehti Engelin sille antamaan uuteen hahmoon.

Pyhän Annan kaupunginosassa tapahtui muutoksia. Turunsillan luoteispäähän oli vasemmalle sivulle rakennettu 1780-luvulla upseerirakennuksia ja muutamia kivimakasiineja, mutta sillan vastapäässä oli vielä aikaisemmalta ajalta jäänyt paikalleen ränsistynyt basaarirakennus, jota kutsuttiin "Noakin arkiksi". Insinöörihallitus havaitsi sen rumentavaksi, ja saatiin lupa sen purkamiseen, mutta oli rakennettava uusi kivinen basaari. Se sovitettiin poikkisuuntaisesti siltanäkymän taustaksi kaksikerroksisena rakennuksena. Tämä tapahtui 1840-luvulla. Talo siirtyi sitten yksityisomistukseen ja Mendt-suvulle saaden nimekseen Mendtin talo. Sen oli suunnitellut yli-intendentti E.B.Lohrman.

Näillä seuduilla alkoi tapahtua muutakin. Kruunu luovutti v. 1846 kaupungille Tervaniemen esikaupungin. Kaupunki halusi hävittää sen kaikki 81 tonttia, joiden asukkaat siirtyivät Pavlovskiin Hiekan itäpuolelle, minne siten syntyi uusi esikaupunki. Kruunun luovutus tarkoitti erityisesti sitä, että Tervaniemelle muodostettaisiin puisto. Kaukaisemmat osat jäivät puistoksi istuttamatta, mutta P. Annantorin vierustalle sellainen kunnostettiin. Kaupunki sai Aninan puiston lisäksi toisenkin puiston.

Tervaniemen puistoon, sen alaosaan lähelle Annantoria oli teatteri- ja tanssiaistaloksi viimeistään v. 1781 rakennettu ns. Comoedienhaus ylempien luokkien huvittelutilaisuuksia varten. Se oli puusta rakennettu ja ilman lämmityslaitteita, mutta oli ahkerassa käytössä. Se palveli aikansa ja rappeutui sekä purettiin palovaarallisena v. 1834, jolloin arkkitehti A.F.Granstedtin suunnittelema Seurahuone Uuden Raatihuoneentorin varrella valmistui.

Eräänlaisena asemakaavallisena tapahtumana voitaneen pitää Monrepoon puiston syntymistä. Suuri Linnansaari, joka Viipurin linnan luoteispuolisesta salmesta alkaen ulottui Kivisillansalmeen, oli kruunun maata. Komentantti Stupischin oli siellä saanut jonkinlaisen käyttöoikeuden ja rakentanut Suomenvedenpohjan puoliselle rannalle rakennuksenkin itselleen. Häneltä tämä alue siirtyi käskynhaltijaksi nimitetylle Württembergin herttua Friedrichille saaden nimekseen Monrepos. V. 1788 hän myi kartanon parooni Ludvig Heinrich Nicolaylle, joka sinne perusti ihanan puiston kaarisiltoineen, huvirakennuksineen ja Väinämöisveistoksineen. Kapean salmen ulkosivulla olevalle salmelle kohosi Ludvigstein, Nicolay-suvun hautasaari linnamaisine kappeleineen. Näillä rannoillahan kerrotaan "Vanhan Viipurin" sijainneen. - Monrepoon rakennukset, palatsin ja kirjaston suunnitteli

Pietarissa toiminut italialainen arkkitehti Martinelli. Kirjasto oli aarteineen ainutlaatuinen ja lahjoitettiin onneksi Helsingin Yliopistolle.

Näyttää siltä, ettei Viipurissa tapahtunut asemakaavallisia muutoksia 1800-luvun alkupuolella. Sellaisia ei ole havaittavissa, jos vertaa toisiinsa v. 1797 laadittua Viipurin karttaa maanmittari C.W.Gyldénin v. 1839 laatimaan karttaan. Mutta 20 vuotta myöhemmin 21.2.1861 Viipurille vahvistettiin uusi asemakaava, jonka tekijä Berndt Otto Nymalm, myöhemmin Maanmittaushallituksen päällikkö, oli laatinut.

”Krimin sota” ja toisaalta Saimaan kanavan avautuminen v. 1856 oli vaikuttanut sen, että kaupungin pormestari Isidor Örn alkoi neuvotella sotilasviranomaisien kanssa Viipurin vuosisataisten vallien purkamisesta saadakseen mahdollisuuksia kaupunkiasutuksen laajentamiseen. Tämä johti siihen, että 19.11.1859 keisari antoi päätöksen, jonka mukaan Viipurin linnoituksista oli säilytettävä vain P. Annan kruunun linnoituslaitteet ja vähäinen osa Etelävallia. Kaupunkilaiset toivoivat samalla saavansa haltuunsa Viipurin linnan, taikka että se luovutettaisiin Suomen Valtiolle. Keisarin päätökseksi tuli kuitenkin, että linna jäi venäläiselle sotaväelle, ja vv. 1891—94 venäläiset kunnostivat linnan, joka oli pahoin raunioitunut, viimeksi siellä Saimaan kanavan avautuessa pidetyn ilotulituksen sytyttämässä tornin palossa.

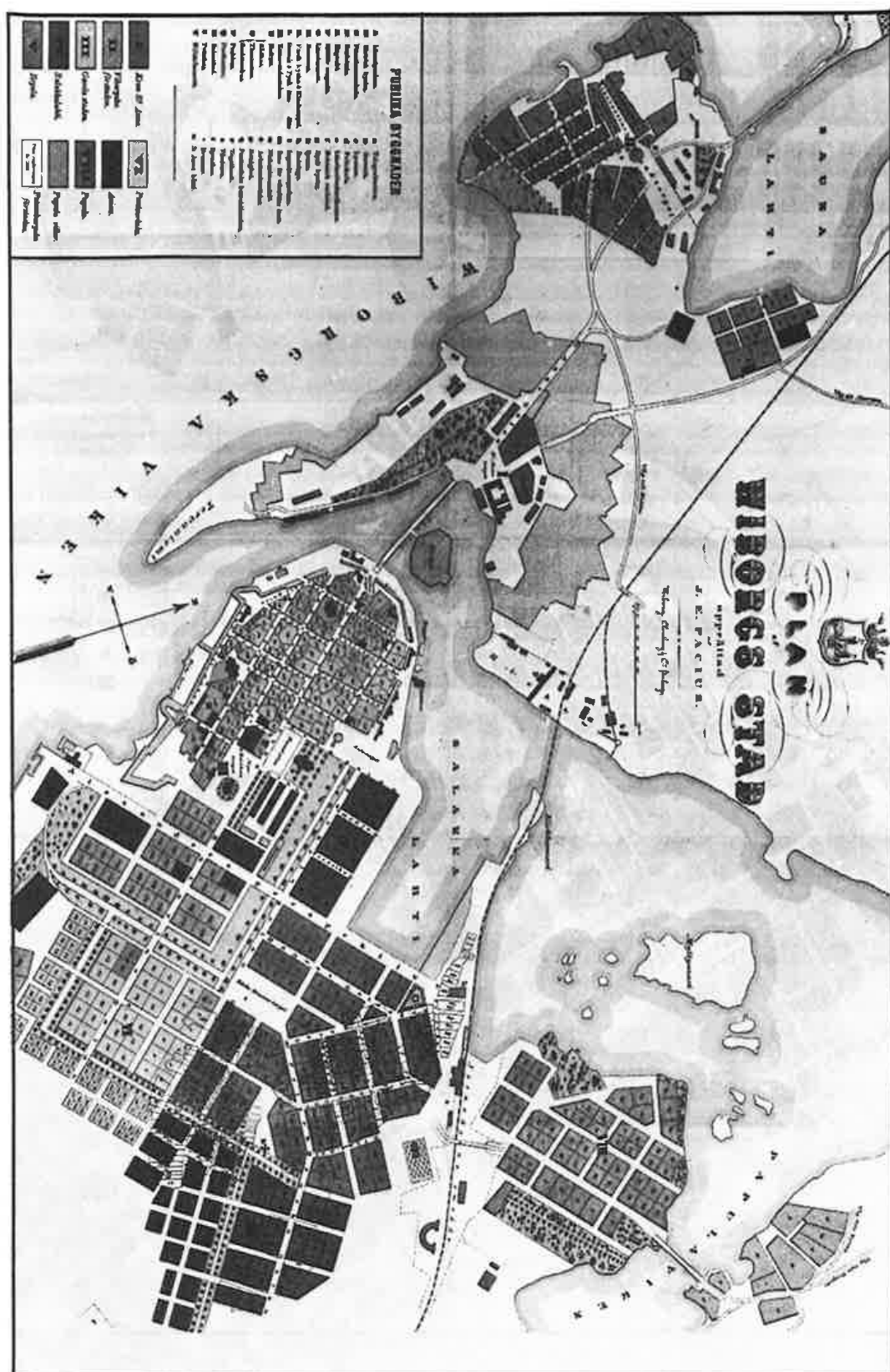
Purettavien linnoituslaitteiden tilalle sotilasviranomaiset vaativat kaupungilta maata uusien vallitusten rakentamiseksi Pietarin esikaupungin takaa Panssarilahteen ulottuvalta alueelta. Niin kaupunki joutui luovuttamaan alueen tältä, myöhemmin Patterinmäeksi kutsutulta alueelta. Sinne rakennettiinkin 1860—80-luvuilla yhtäjaksoinen puolustusketju, jonka korkeimmalle kohdalle, tulevan Torkkelinkadun päähän, tuli sen vahvin linnake 36 m korkeuteen vedenpinnasta.

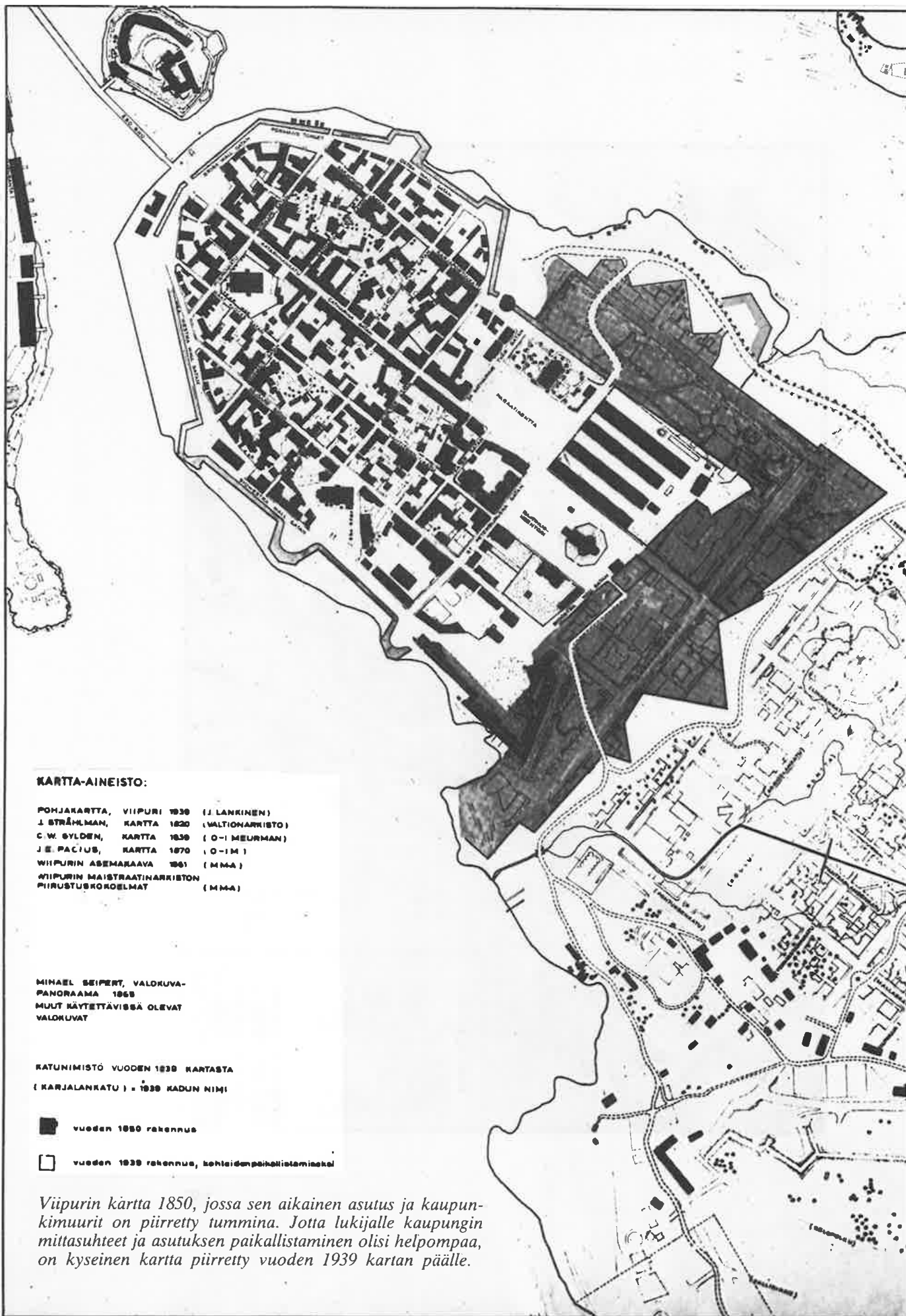
Voinee sanoa, että Viipurilla oli ollut vaikea hengenahdistus muuriensa sisällä. Nymalmin mukaan se sai yhtäkkiä lähes kuusinkertaisen alueen kehittymistään varten. Uusi aika kanavineen ja höyrylaivoineen ei mahtunut vanhojen vallien sisään. Nyt putkahti sille valtavat laajentumis- ja toimintasuunnitelmat.

Nymalmin kaava oli tyypillinen ruutukaava sen ajan kaupungeille. V. 1852 oli sekä Vaasassa että Porissa tapahtunut hirvittävät kaupunkipalot, jotka olivat pakottaneet asemakaavoittajat ajattelemaan, miten sellaisista tuhoista voitaisiin säästyä. Olihan tosin jo Turun palon jälkeen Engelin laatimassa asemakaavassa osoitettu, miten tulen leviäminen oli leveillä naapurin rajoille istutettavilla lehtipuumuureilla estettävä siirtymästä tontilta toiselle. Tämä periaate näkyy selvästi Nymalmin asemakaavassa, samoin kuin sekin, että kaupunki oli 36 m leveillä lehtipuurivein istutetuilla kaduilla jaettava lohkoihin. Järjestelmä oli tehokas, kuten myöhemmät kaupunkipalot oivallisesti osoittivat. Viipurissa 12 m leveät palosolat erottivat naapurien puiset rakennukset toisistaan. Lisäksi tuli Viipurin asemakaavaa hallitsemaan leveydeltään 80-metrinen Torkkelinpuisto, joka

Gylden'in kartta vuodelta 1839, sekä vieressä Paciuksen kartta, jossa Viipurin uusi asemakaava.

KARTTA-AINEISTO:

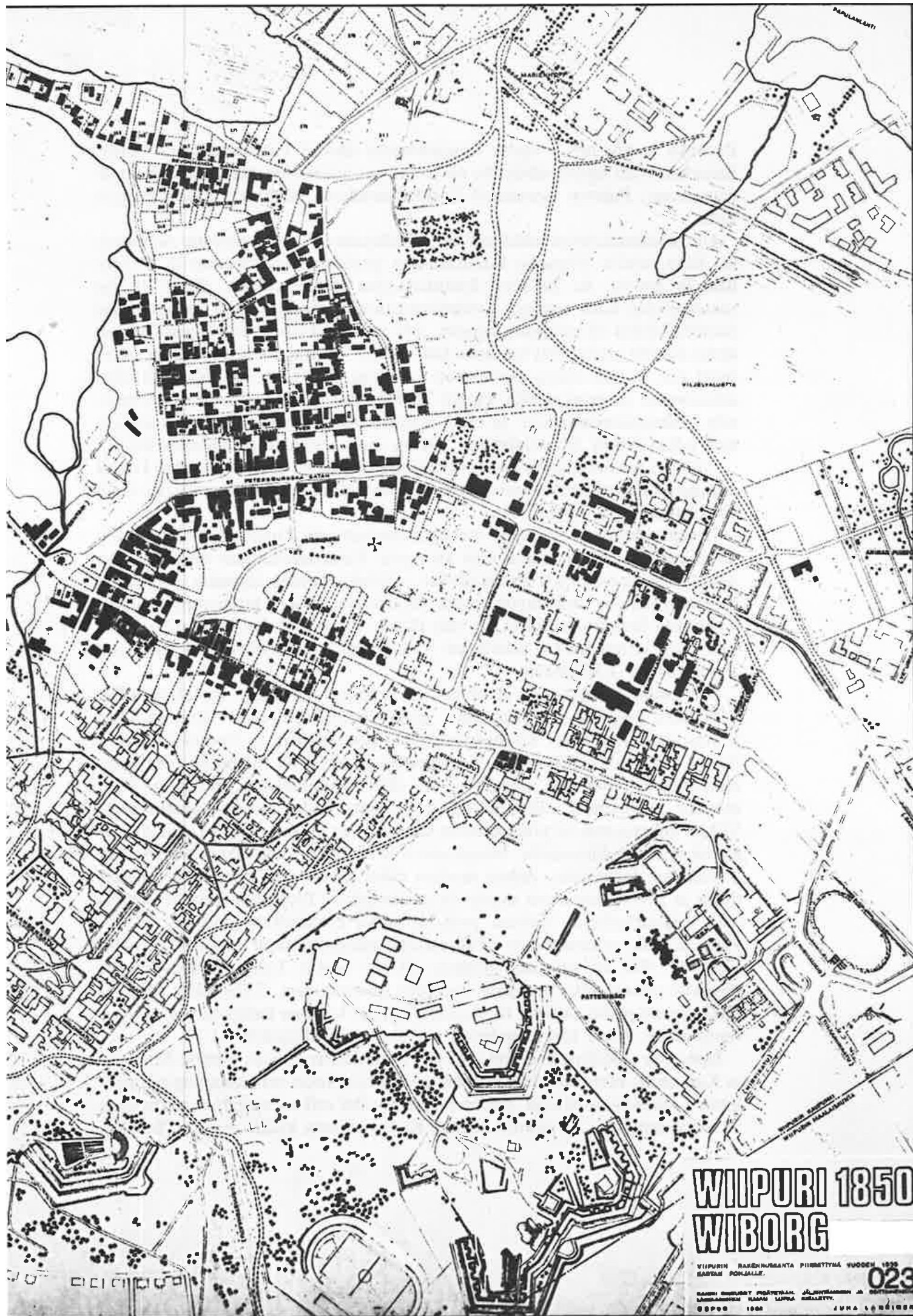
POHJAKARTTA, VIIPURI 1838 (J. LANKINEN)
 J. STRÄHLMAN, KARTTA 1820 (VALTIONARKISTO)
 C. W. SYLDEN, KARTTA 1838 (O-I MEURMAN)
 J. E. PACIUS, KARTTA 1870 (O-I M)
 VIIPURIN ASEMAKAAVA 1861 (MMA)
 VIIPURIN MAISTRAATINARKISTON
 PIIRUSTUSKOKOELMAT (MMA)

MINAEL SEIFERT, VALOKUVA-
 PANORAAMA 1868
 MUUT KÄYTETTÄVISSÄ OLEVAT
 VALOKUVAT

KATUNIMISTÖ VUODEN 1939 KARTASTA
 (KARJALANKATU) - 1939 KADUN NIMI

■ vuoden 1850 rakennus
 □ vuoden 1939 rakennus, kohteidenpaikallistamiseksi

Viipurin kartta 1850, jossa sen aikainen asutus ja kaupunkimuurit on piirretty tummina. Jotta lukijalle kaupungin mittasuhteet ja asutuksen paikallistaminen olisi helpompaa, on kyseinen kartta piirretty vuoden 1939 kartan päälle.

WIIPURI 1850 WIBORG

WIIPURIN RAKENHUSANTA PIIRRETTYÄ VUODEN 1850
SÄÄTÄMÄN PÖHJÄLLE.
023
RAKENHUSANTA PIIRRETTYÄ J. LINDENIN
LÄHESKÄNNÄN KÄSIÄ LÄPÄ
KÄSITTELY.
JUNO LINDEN

Pyöreän tornin luo avatulta Kauppatorilta ulottui Punaisenlähteen torille Salakkalahden loppupäässä. Se oli ja lienee vieläkin ainutlaatuinen kaupungissamme. Puiston viereisestä Torkkelinkadusta kehittyi Viipurin tärkein katu.

Uutta asemakaavaa tehtäessä oli jo Riihimäen-Pietarin rautatie rakenteilla. Rata tuotiin Viipuriin Linnansaaren puolelta Kirkkosaaren ja Revonhännän kautta. Se jäi siten Salakkalahden koillispuolelle. Sinne oli siis rakennettava katu entisen Äyräpäänbastionin tienoilta. Sitä varten täytyi Salakkalahden yli rakentaa pengeri, jota samanaikaisesti Helsingissä perustetun pankin mukaisesti ruvettiin kutsumaan ”yhdyspankiksi”. Olikin sitten suuri työ täyttää tämän penkereen takainen alue tonteiksi. Vielä meidän aikanamme jäi penkereelle tehdyn ”Aleksanterin Perspektiivin”, myöhemmin ”Aleksanterinkadun” ja vielä myöhemmin ”Karjalankadun” kaakkoinen jalkakäytävä Salakkalahden päässä muuta katupintaa alemmaksi.

Papulan niemelle ja siitä kaakkoon Papulanlahden rantaa seuraten kasvoi erillinen kaupunginosa, jonne pääsyä varten oli rakennettava silta rautatien yli Eliaankirkon luota.

Leveä puistovyö oli myös otettu asemakaavaan Punaisenlähteen torilta merelle päin. Siitä tuli puistoksi vain osa: Katariinankatuun saakka, loput jäivät hiekkapeitteisiksi pallokentiksi. - Salakkalahden Nymalm suunnitteli suorakaiteiseksi, tuli myöhemmin kaakkoispäästään puoliympyräiseksi. Vanhoista linnoituslaitteista jäi vain jäljelle Pantsarlahden bastioni, joka v. 1930 sai kruunukseen arkkitehti U.Ullbergin suunnitteleman loistavan Taidemuseon kouluineen.

Nymalmin asemakaava ei ulottunut P.Annan Kruunun luoteispuolelle.

Pienistä tonteista tuli pian pula, mikä aiheutti sen, että Viipurille alkoi kasvaa esikaupunkeja. Kaupungista itään Kannakselle ja Pietariin menevä tie sai vierelleen teollisuutta. Vasemmalle puolelle oli rakennettu Bavarianiminen olut tehdas ja oikealle jo v. 1839 kaakelitehdas, minkä paikalle meidän aikanamme rakennettiin kaupungin uudet sairaalarakennukset. Vähän kauempana oli pitkä etelään suuntautuva laakso, jonka pohja tarjosi hyvää savea teollisuudelle. Niinpä sinne 1870-luvun puolivälissä perustettiin Talikkalan Tiilitehdas. Aikaa myöten tämä laakso tuli kokonaan repelöidyksi ja savenottokuopat täyttyivät vesikulpiksi. Teollisuus kasvatti vierelleen esikaupunkeja, laakson pohjoispäähän Pietarintien juurelle ”Rosuvoin” ja laakson länsisivulle ”Tiiliruukin”. Maanomistajat vuokrasivat sieltä pieniä n. 400 m² suuruisia tontteja 25 v:n ajaksi. Lyhyt vuokra-aika ja köyhyys tekivät rakennuksista hatarasti rakennettuja. Tiiliruukki paloi v. 1901. Se sai palon jälkeen ruutuasemakaavan kapeine katuineen ja ahtaine tontteineen. Pieni tori muodostui esikaupungin alkupäähän.

Samoihin aikoihin, kun Rosuvoin ja Tiiliruukki syntyivät, alettiin Viipurista Koivistolle menevän tien varteen ja siitä kaakkoon päin kaupunginrajasta lähtien rakentaa mökkejä, joiden laatua kuvasti esikaupungille annettu nimi ”Kolikkoinmäki”. Se jatkui edelleen Kangasrannan kylän alueille ”Suurka-

duksi” nimetyn kapean kadun kahta puolta, osaksi aivan ilman mitään järjestystä nk. Dippellin maalle, mutta muuten pieniksi kortteleiksi jaettuna. Sinne, Kangasrannan puolelle siirrettiin v. 1911 Koivistolta saatu puinen ristikirkkorakennus, Mikaelin kirkko, kun Koivisto ”keisarinpitäjänä” sai itselleen upean graniittikirkon.

Kangasrannan puolelta Koivistontie meni sillalla Pappilanniemelle. Niiltä kohdin lähti vähän leveämpi katu, ”Valtakatu” ylös koilliseen Kolikkoinmäen ja Tiiliruukin toisistaan erottavalle Rajakadulle ja sieltä alas Tiiliruukin laakson poikki Kelkkalaan yhtyäkseen siellä Pietarintiehen Ristimäelle 1800-luvun alkukymmeninä perustettujen hautausmaiden luona. Näihin kaakkoisiin esikaupunkeihin oli v. 1900 mennessä rakennettu jokseenkin 850 mökkiä, osa jopa kaksikerroksisina ja niissä asui n. 10000 henkeä.

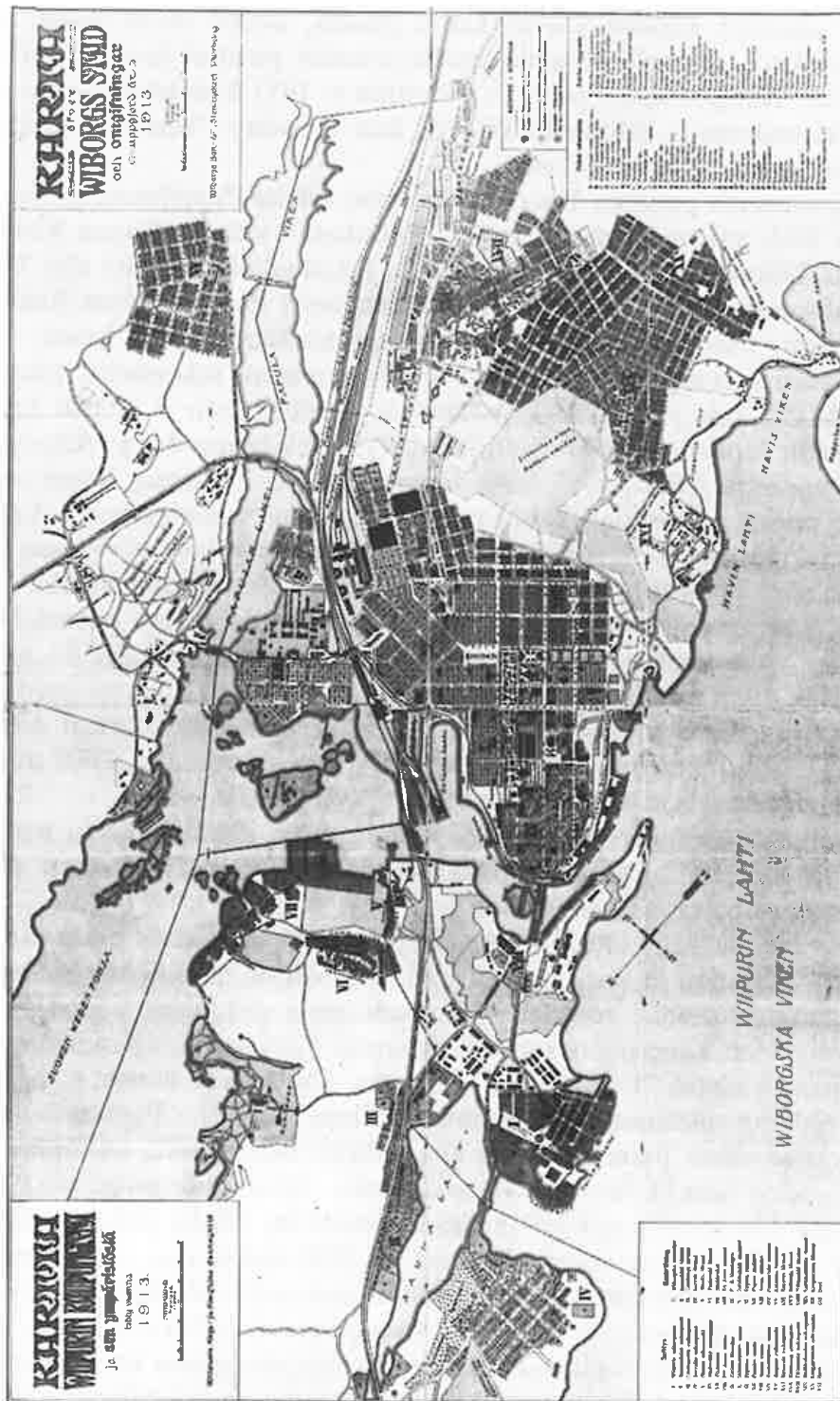
Myöskin luoteeseen oli Viipurille syntynyt esikaupunkeja. Aikaisemmin on jo mainittu Pikiruukki. Siitä luoteeseen oli P. Annan linnoituspuolan toiselle puolelle rautatien kahta puolta kasvanut Saunalahden ja Likolammin esikaupungit, edellinen nimensä mukaisen merenlahden rantaan, rantatontit aluksi suosittuja huvilapaikkoja, kaikki Monrepoon mailla.

Kun pientonteista v. 1870 tienoilla oli tullut pula, päätti paroni Nicolay ruveta luovuttamaan vähävaraisille tontteja tilaansa kuulualta Sorvalinsaarelta. Hän meni saarelle ja kepillään suuntaa osoittaen määräsi pohjois-eteläsuuntaisten katujen paikat. Poikkikadut tehtiin kohtisuorasti edellisten poikki. Esikaupunki tuli käsittämään 193 taloa ja niihin n. 2000 asukasta. Samalla rakennettiin Sorvalista silta Neitsytniemelle.

Sorvalinsaaren luoteiskolkka oli Kriminsodan jälkeen otettu sotilasalueeksi ja linnoitettu yhtäaikaisesti Patterinmäen kanssa. Saaren itäranta taas oli annettu hautausmaiksi.

Kun vuosisatamme alussa kaivattiin pientontteja, tekivät eräät asukkaat, joukossa rautatien ja vankilan palveluksessa olevia henkilöitä, anomuksen, että kaupunki omalle maalleen Papulanlahden pohjukan itäpuolelle kaa voittaisi uuden kaupunginosan. Näin syntyi Karjalan kaupunginosa, joka päiväisessä kielessä ”Loikkaseksi” kutsuttu. Etelässä se ulottui sotaväelle v. 1901 pakkolunastettuun ampumarataan. Sinne kuljettiin Papulanosan kautta Karjalanradan penkereen vierelle tehtyä tietä pitkin. Anojille se oli sopiva, ollen lähellä heidän työpaikkaansa. Sinne tuli aluksi v. 1906:een mennessä 170 tonttia ja v. 1913 288 asuintonttia, minkä jälkeen niitä vielä kaiken varalle jonkin verran lisättiin. V.1930 siellä asui 1857 henkilöä.

Viipurin vanhimmassa osassa tapahtui yksityisten aloitteesta harvinainen asemakaavan muutos. V. 1874 oli kauppaneuvos C.G.Clouberg ostanut tontin n:o 65, minkä sisällä oli säilynyt keskiajalta ainoa kaksikerroksinen kivitalo. Clouberg leikkasi tonttinsa kaakkoissivulta kaistaleen ja sai rajanaapurinsa kauppias Schusinin samoin kaventamaan tonttiaan n:o 64 siten, että avautui uusi kadunpätkä Katariinankadulta Vahtitorninkadulle, mistä ennestään katu jatkui Keisarinkadulle. Näin syntyi Viipuriin Fresenkatu. Lienee ainutlaatuinen asemakaavahistoriassamme.

Viipurin kaavoituksellinen tilanne vuonna 1918 oli samanlainen kuin oheisessa kartassa vuodelta 1913.

Tässä katsauksessa Viipurin kaavoitukseen on nyt päästy meidän 20:lle vuosisadalle. Arkkitehti Blomkvistin v. 1913 julkaisema Viipurin ja sen esikaupunkien kartta osoittaa, ettei v. 1870 jälkeen ollut kaupunkiin tullut mitään asemakaavallisia muutoksia. Seuraavana vuonna alkoi ensimmäinen maailmansota, joka Vapaussotamme mukaanluettuna pysäytti rakennustoiminnan varsin mitättömäksi.

Itsenäisyytemme varmistuttua Viipuri alkoi kiinnittää erityistä huomiota odotettavissa olevaan kasvunsa nousuun. Käsitettiin, että ennemmin tai myöhemmin esikaupungit tullessaan liittämään kaupunkiin, jolloin ne vaativat asemakaavallistakin järjestelyä. Tämä johti asemakaava-arkkitehdin viran perustamiseen ja niinpä tämän kirjoittaja tuli valituksi tähän virkaan. Kaupungin asemakaavatoimisto avasi ovensa elokuun 1 p:nä v. 1918.

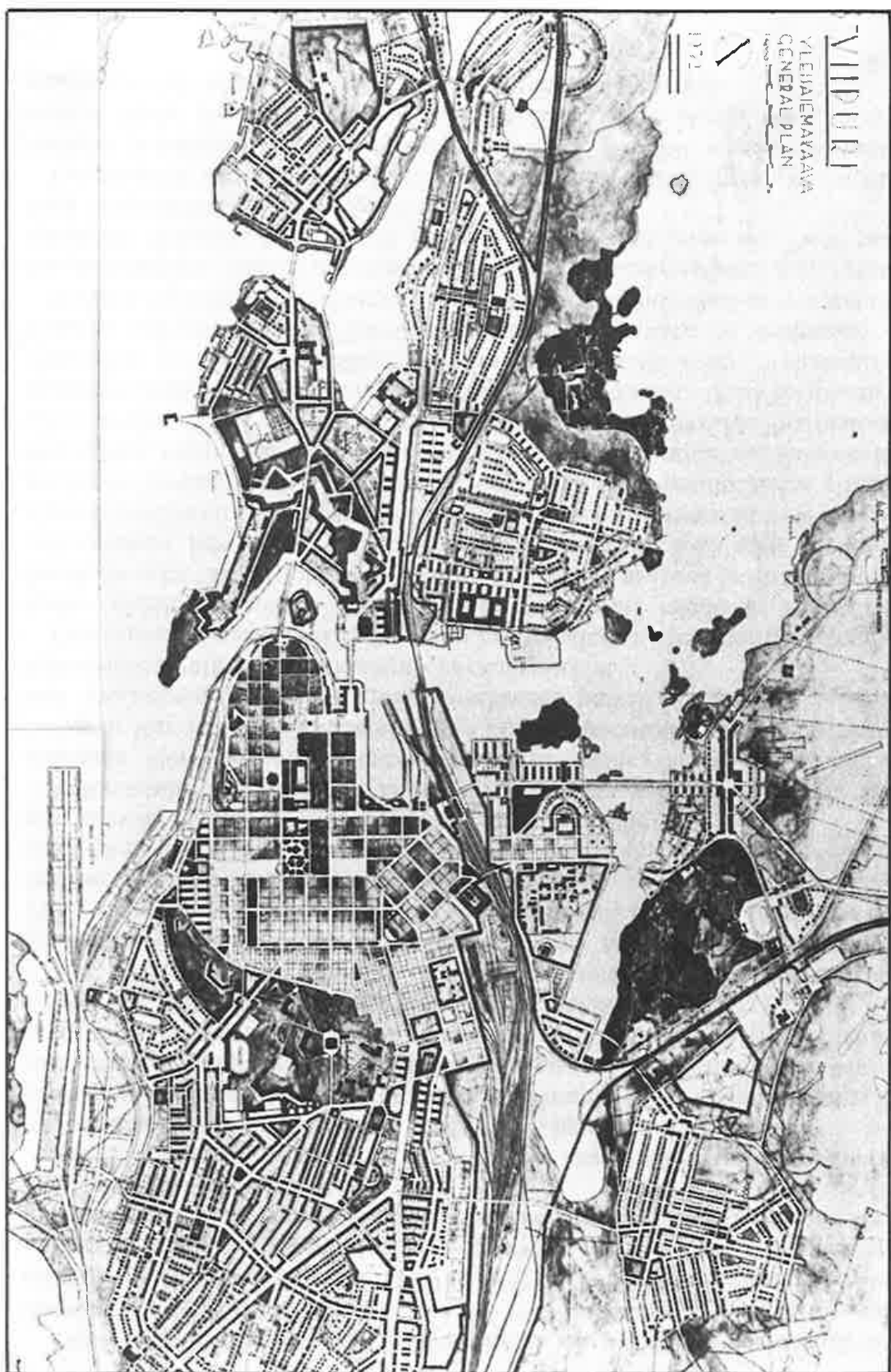
Aluksi oli pari pientä tehtävää. Keväällä päättyneessä Vapaussodassa oli Kolikkoinmäen Suurkadun alkupäässä palanut rakennukset 63 tontilta. Täten tarjoutui mahdollisuus kadun leventämiseen, ja niin se saatiinkin 36 metriseksi puistokaduksi, jota pitkin raitiotielinja vedettiin Valtakadulle, mikä 18 m leveäksi raivattuna johti Koivistolta Pappilanniemelle ja Viipuriin tulevan liikenteen osan poikittaisesti Ristimäelle.

Valtakadulle tuli raitiotien jatko. Kun toisaalta vanhaa kaupunkia silmukkana kiertävä raitiotie tuotiin rautatieasemalle, mistä sitä edelleen vedettiin Repolan- ja Kannaksenkatuja pitkin Ristimäelle, syntyi kahdeksikon muotoinen raitiolinja, joka oivallisesti palveli kaupungin sisäistä liikennettä sivuten sen tärkeimpiä asioimispisteitä.

Esikaupunkialueelle johtaviksi pääliikennekaduiksi suunniteltiin Linnan- kadun päästä jatkuvalta Koivistontieltä erkanevat, edellä jo selostettu Suurkatu sekä koillispuolella Kalevankatu ja sen 42 m leveä jatko Rosuvoin esikaupungin läpi Lepolan hautausmaan koillisrajalle sekä siitä edelleen samansuuntaisena kilpa-ajoradan kohdalle, mistä kaventuneena vasemmanpuoliselle hiekkaharjun jäännökselle. Sieltä sille kävi mahdolliseksi ylittää Maaskolan ratapihalta Eteläsatamaan johtava rautatieraide ns. Kiertorata sillan avulla. Tältä valtavalta pääkadulta oli sitten tarkoitus haarauttaa Rosuvoin reunaan tultaessa, myöskin leveäksi suunniteltu, ”Kelkkalankatu” Tiiliruukin ja Kelkkalan välistä laaksoa pitkin etelää kohti. Valtakadun tienoilta sen piti seurata Tikkutehtaankatua. Tämä katu jäi unelmaksi.

Kaikkia kaakkoisten esikaupunkien säteiskatuja yhdistämään suunniteltiin Isokehäkatu kaaren muotoisena Suurkadun kaakkoispäästä Kelkkalan takamaille Kiesinkadulle ja sitä pitkin Kalevankadun jatkeelle. Pieni osa tästä rengaskadusta olikin Kelkkalassa toteutettu.

Leveimmille kaduille oli keskelle varattu jalkakäytävän verran korotettu vyöhyke ja kaikki ne olisivat saaneet puurivinsä. V. 1926:n asemakaavaan sisältyi myös jo aikaisemmin rakentamiselle avattu Havin osa, jonne pääasiassa tuli ullakkohuoneellisia omakotimaisia puutaloja.

Asemakaava-arkkitehti Otto-I. Meurmanin tekemä Viipurin asemakaava vuodelta 1932.

Tonteille vahvistettiin asemakaavassa "rakennusalat", mitkä osoittivat minkä osan tontista saa käyttää rakentamiseen. Periaatteina oli, että katumaan leveys olisi vähintään 10 m ja rakennusten etäisyys kadun vastapuolen rakennuksesta olisi vähintään 12, mieluummin 15 m. Riittävää auringonsaantia varten teetätin piirustukset eri-ilmansuuntaisille kaduille. Korkeita kivirakennuksia (enintään 6-kerroksisia, kolmea kerrosta korkeampia) huoneluvun mukaan laskettuina tuli asemakaavaan vain 11 %. Niiden avulla pyrittiin muodostamaan esikaupunkien eri osiin keskiöitä, joihin kaupat ja toimistot sijoittuisivat. Esimerkiksi Tiiliruukintorin tienoilta suunniteltiin ympyrätori Tiiliruukin ja Kelkkalan yhteiseksi kauppatoriksi. Korkeita taloja tuli myös leveiden liikennekatujen varsille. Ei vielä käsitetty, että nopeat autot päin vastoin kaipasivat katuja, joita rakennukset eivät reunustaisi. Rajakadun tienoilla oli korkeiden rakennusten tarkoituksena korostaa maaston harjannetta.

Kaakkoisten esikaupunkien asemakaavoitus saatiin loppuun suoritetuksi v. 1926. Sen mukaan alueelle tuli 2220 tonttia, niistä n. 2/5 yksi- ja sama määrä kaksikerroksisia rakennuksia varten. Niissä tuli arvioiden mukaan lähes 70 000 asukasta saamaan asuinsijansa. Silloinen asukasluku oli n. 20 000.

Oheinen kuva v. 1926 laaditusta esikaupunkialueen asemakaavasta kertoo parhaimmin sen ajan kaavoituksestani. On ehkä vielä lisättävä, että leveiden, puurivien reunustamien katujen tarkoituksena oli myös jakaa puurakenteinen esikaupunkialue lohkoihin suurten kaupunkipalojen torjumiseksi.

Asemakaavoja oli laadittu jokseenkin kaikille esikaupunkialueille, mutta pidätyin niitä vahvistuttamasta, voidakseni tilanteiden vaatiessa niitä tarkistaa. Mutta kun 1930-luvun puolimaissa säädettiin laki, jonka mukaan tontin vuokraaja sai tietyin ehdoin lunastaa tontin omakseen, tuli minulle aikamoinen kiire vahvistuttaa asemakaavasunnitelmani. Niitä meni senvuoksi kokonainen tukku äkkiä kaupungin valtuustoon ja sieltä sisäasiainministeriöön vahvistusta saamaan. Kaupunginvaltuuston paksu esittelylista tammi-kuun 16.p:nä kertoo, että puolitusinaa asemakaavaa sinä iltana sai valtuuston hyväksymisen. Siinä oli Saunalahden ja sen kaakkoispään asemakaavat, Linnansaaren, Hiekan ja Vanhan Viipurin, Sorvalin ja Essaaren asemakaavat selostuksineen ja tilastolukuineen yhdellä kertaa nieltäviksi.

Asemakaava-arkkitehti oli näin tehnyt päivätyönsä ja siirtyi seuraavan vuoden maaliskuusta alkaen Helsinkiin. Viipurilaisuuttaan hän ei kuitenkaan menettänyt.

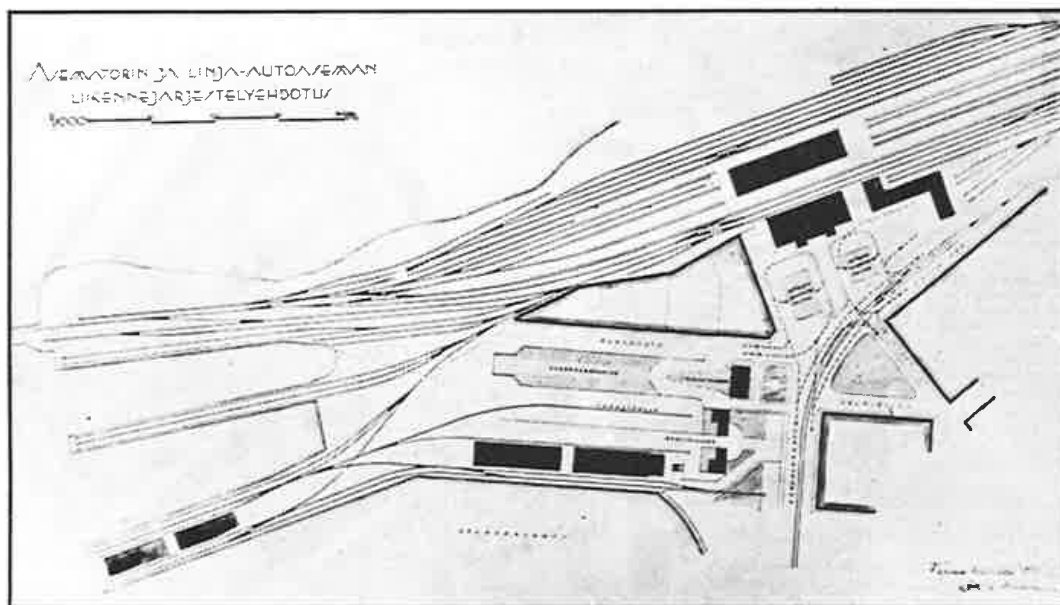
Arkkitehti Olavi Laisaari jatkoi Viipurin asemakaavallista kehittämistä, mutta rauhallisia suunnitteluvuosia tuli hänen osalleen vain valitettavan vähän.

Syttyi sitten sota. Viipuri menetettiin, mutta saatiin Jatkosodassa pariksi vuodeksi takaisin. Silloin entinen asemakaava-arkkitehti reserviupseerina komennettiin Viipuriin majuri, t.s. kaupunginjohtaja, Arno Tuurnan Sotilashallinnon esikuntaan toimistoupseeriksi ja sai käskyn ryhtyä laatimaan Viipurin jälleenrakentamisasemakaavaa. Hän sai avukseen Ruotsista tarjoutuneen nuoren arkkitehti Göran Sidenbladhin, josta myöhemmin tuli koko Tukholman asemakaavan ja rakentamisen päällikkö sekä vielä professori. Hän oli toimistoupseerille suurena ja pystyvänä apuna. Komennus oli annettu lokakuun loppupuolella v. 1941. Sidenbladhin työskenteli Viipurissa helmikuun puolivälistä huhtikuun ensimmäisen viikon loppuun. Tuloksena yhteistyöstämme oli 74-sivuinen konekirjoitettu opus 60-sivuisine liitteineen ja kuusine suurine kokonaisuutta esittävine karttoineen. Työllä asemakaavallisine periaatteineen on oma arvonsa, mutta Viipurin uudelleen menettäminen jätti sen kokonaan tuloksettomaksi.

Tätä kirjoitusta täydentävinä on mainittava Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteissa n:o 7 julkaistut kirjoitukseni Viipurin monumenttaali- ja kirjastokysymyksestä ynnä Viipurin katuverkon pääjakson suunnittelusta sekä laivaväylän siirrosta Kivisillan salmeen. Asemakaavallisesti aivan ratkaisevia suunnitelmia, joihin tässä ei ole ollut syytä uudelleen puuttua.

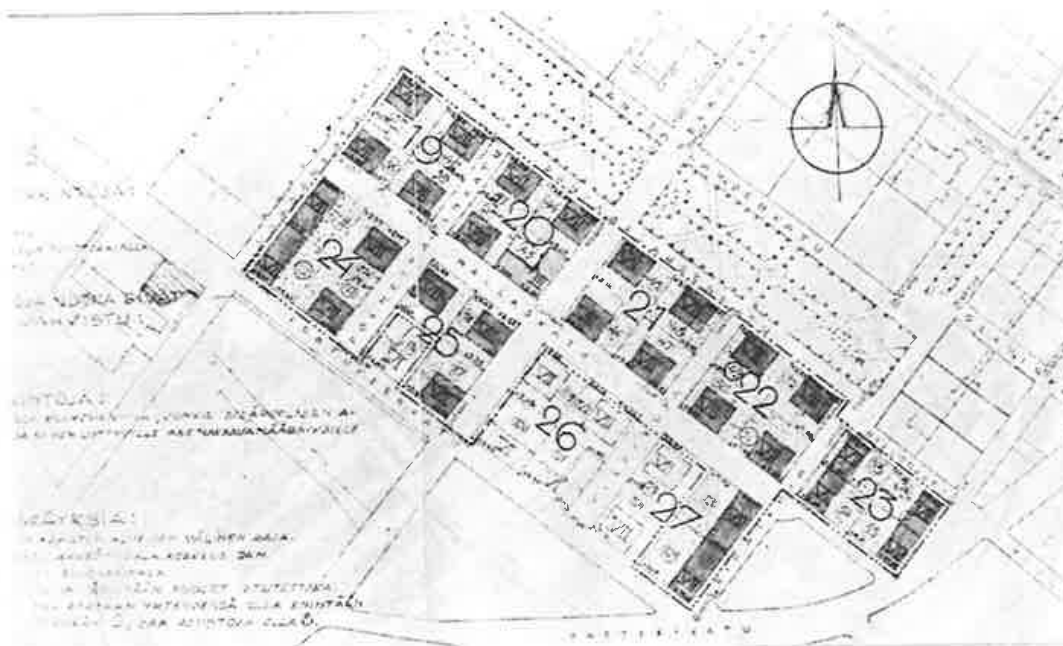

Havin kaupunginosasta tehty pienoismalli tuo julki havainnollisesti asemakaavallisen ratkaisun.

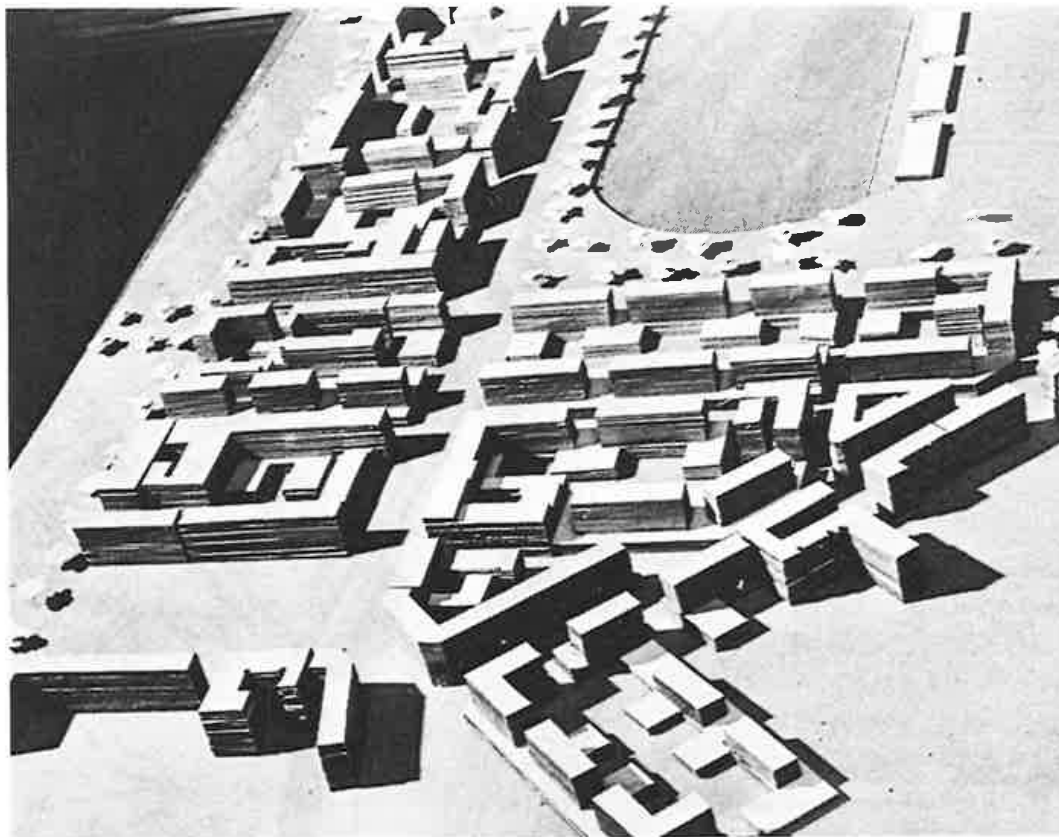

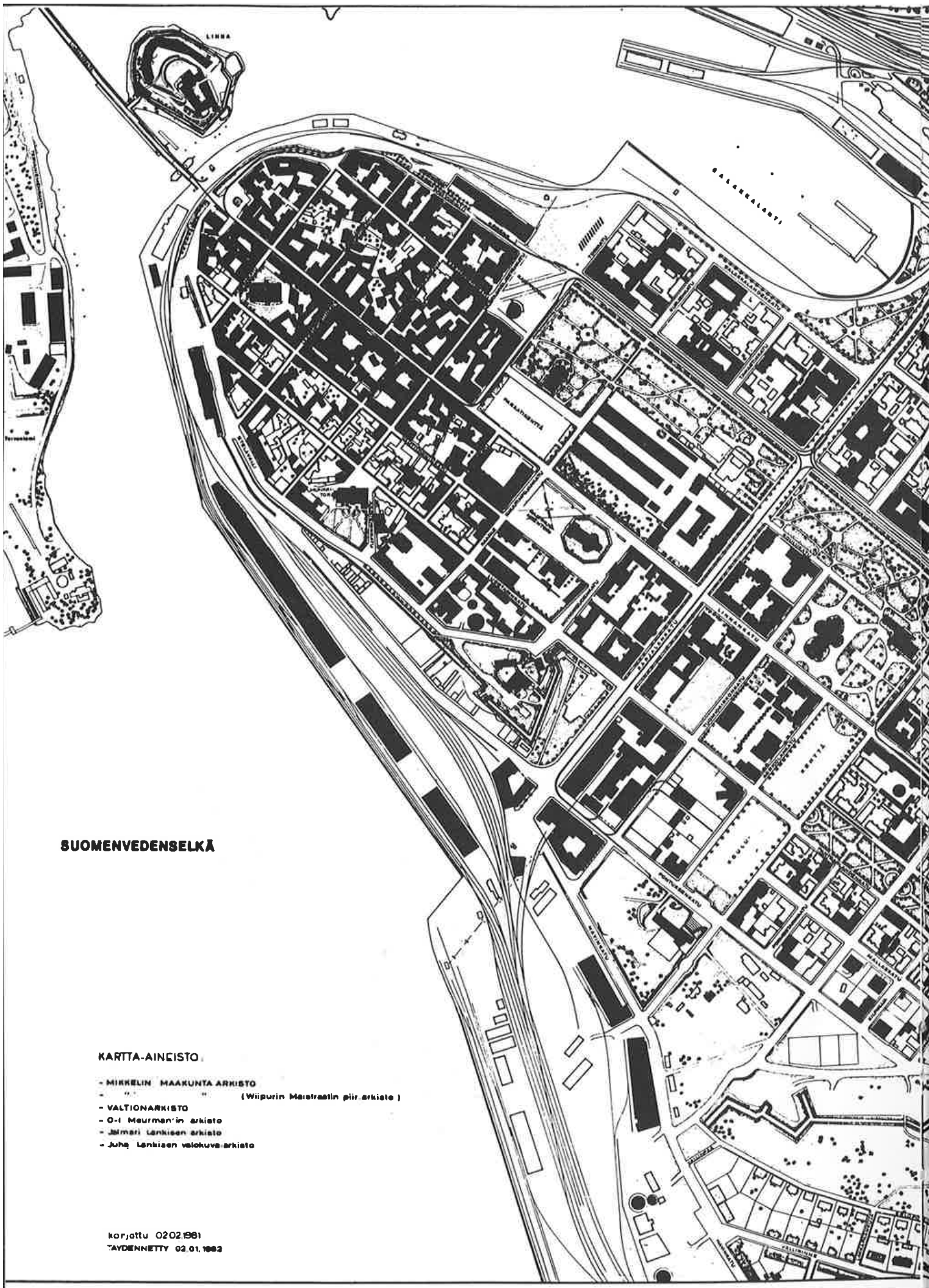
Yllä Suomen ensimmäisen linja-autoaseman asemakaavallinen ratkaisu sekä alla Uuraan satamakaupunginosan mittava kaavaehdotus.

Asemakaava-arkkitehti O. Laisaaren kaavaratkaisu Pantsarlahden kaupunginosassa vuodelta 1939, sekä alla vuodelta 1943 pienoismallin valokuva jälleenrakennussuunnitelmista Viipurin keskustassa. Viereisellä sivulla asemakaavallisia ratkaisuja 1930-luvulta.

SUOMENVEDENSELKÄ

KARTTA-AINEISTO

- MIKKELIN MAAKUNTA ARKISTO
- " " (Wiipurin Maistraatin piir. arkisto)
- VALTIONARKISTO
- O-I Meurman'in arkisto
- Jalmari Lankisen arkisto
- Juhq Lankisen valokuvarkisto

WIIPURI 1939

WIIPURIN KESKUSTA

WIIPURI 1939 KARTTA, KESKUSKATUJEN ARAKKAUVA, TONTTI-
VIA KARTTOJEN SEKÄ VIIRIKUJEN PERUSTEELLA

- RAMENNUS, SIIVESTÄ
- RAMENNUS, PUUSTA

ARK 009

KÄYTTÖÖN OULUN KAUPUNGIN KIRJASTON KOKOONKIRJASTON
KOKOONKIRJASTON KOKOONKIRJASTON KOKOONKIRJASTON
KOKOONKIRJASTON KOKOONKIRJASTON KOKOONKIRJASTON